

Karakteritega suhestumine, netimisogüünia ja representatsioonide materiaalsus

Mõttearendusi teleseriaali “Halvale teele” retseptsiooni ainetel

Siim Sorokin

Tartu Ülikooli humanitaarteaduste ja kunstide valdkonna
kultuuriteaduste instituudi kultuuriuuringute teadur
siim.sorokin@ut.ee

Teesid: Käesolev multidistsiplinaarne teoreetiline artikkel ehitab oma keskse argumentatsiooni üles järk-järgult. Esmalt läbi feministliku ja narratiiviteooria, seejärel aga teadusfilosoofiliste käsitluste kaudu. Viimaste haakuvus hiljutise “materialistliku pöördega” filosoofias võimaldab pakkuda alternatiivi universaalse käibeväärtusega filosoofilis-idealistlikele tegelaskujukäsitlustele. Äsjaõeldu tingib ka artikli laiapõhjalise ja ehk pealtnäha keerukavõitugi teoreetilise haarde. Artikli päevakajaline lähtekoht – telesarja “Halvale teele” Skyler White’i ja viimast kehastava näitlejanna Anna Gunni vastu suunatud netimisogüünia fänniaruteludes – võimaldab näha tegelaskujuga suhestumise küsimust laias plaanis: niihästi erinevate teadusdistsipliinide kontekstis kui ka neid ühendava lülina, ja osundades kaugeleulatuvatele filosoofilistele implikatsioonidelegi. Selline suhestumine laiemalt ja selle väljendumine internetisuhtluses kitsamalt annab impulsi küsimaks inimteadvuse ja inimõtte toimimise eripärade järele. Nii tõukub artikkel konventsionaalsest fiktsiooni ja reaalsuse binaarsusest ja skitseerib sobiliku mõistestiku ja teoreetilise taustsüsteemi, aitamaks selgitada inimeste kalduvust kohelda karaktereid n-ö naiivrealistlikult, s.o pärisinimestena. Artikli uurimisküsimuseks on: milliseid tagajärgi võib täheldada teatavaid väärtusi kandva retseptsiooni puhul tegelaskuju (ja narratiiviga) suhestumise kontseptualiseerimise jaoks laiemalt (nagu seriaali “Halvale teele” pinnalt välja arenenud misogüünia väljendused)?

Märksõnad: anti-idealism, “Halvale teele”, ihulikkus, jätkavus, materialistlik karakteriteooria, narratiivne *persoon*, netimisogüünia, positiivne tegelaskujuontoloogia, pärisustamine, representatsioonide materiaalsus

Sissejuhatus

Käesolev artikkel on saanud innustust hiljutisest “materialistlikust pöördest” kaasaegses filosoofias (vt nt Levant 2017; Blake & Haynes 2014; Knappett & Malafouris [toim] 2008), kuid tõukub oma keskse argumentatsiooni ülesehitamisel nii feministlikust ja narratiiviteooriast kui ka teadusfilosoofiast. Sellist laiapõhjalist multidistsiplinaarsust aitab põhjendada asjaolu, et käesoleval juhul annavad väljamõeldud karakteriga suhestumine laiemalt ja selle väljendumine internetisuhtluses kitsamalt algimpulsi, küsimaks inimteadvuse või ehk konkreetsemaltki inimõtte toimimise eripärade järele. Iseäranis seoses konventsionaalse binaarsusega “fiktsioon” versus “reaalsus”. Nimelt on käesoleva artikli keskseks eesmärgiks pakkuda mõistestikku ja teoreetilist raamistikku, käsitlemaks inimeste kalduvust kohelda karaktereid diskursiivsel tasandil naiivrealistlikult (s.o kui pärisinimesi). Leian aga, et n-ö *in media res* filosoofilistesse käsitlustesse süüvimine oleks temaatika laiahaardelisust arvestades rutakas ja suuresti põhjendamatu. Seega, kuigi minu käsitluse lähetekohaks on päevakajaline probleem – digitaalselt väljenduv sooline ahistamine ja misogüünia ehk naistevihkamine¹ –, on kesksel küsimuseasetusel kaugelulatuivad ja mitut teadusdistsipliini ühendavad tagajärjed. Kasutades näitena näitlejanna Anna Gunni ja tema kehastatud Skyler White’i vastaseid netidiskursusi, keskendub alljärgnev teoreetiline arutelu järgmisele uurimisküsimusele: milliseid tagajärgi võib täheldada teatavaid väärtusi kandva retseptiooni puhul tegelaskujuga (ja narratiiviga) suhestumise kontseptualiseerimise jaoks laiemalt (nagu seriaali “Halvale teele” pinnalt välja arenenud misogüünia väljendused). Eriti kui silmas pidada, et kogukondlikus veebisuhtluses leiab narratiivsete tegelaskujudega suhestumine aset argitarkuslikus naiivrealistlikus vormis. Selline küsimuseasetus tingib ka artikli pealtnäha keeruka struktuuri. Nimelt alustan feministliku kriitikaga ja lõpetan filosoofilis-materialistliku hoiaku skitseerimisega, kuna leian, et viimases võiks peituda produktiivne alternatiiv sellisele narratiivse kogemuse mõtestamisele, mis tuleneb suuresti filosoofilisest idealismist.

Esimeses osas (1) annan ülevaate näitlejanna Anna Gunni ja tema kehastatud Skyler White’i (telesarjast “Halvale teele,” televõrk AMC, 2008–2013) misogüünsest ahistamisest telesarja fännide hulgas internetis; (2) järgnevalt arendan edasi narratoloogilise meediateadlase Jason Mittelli tähelepanekut, et vaatajate selline reaktsioon on käsitatav “materiaalse tõlgenduspraktikana” (Mittell 2015: ptk 10 lõik 4), millest möödavaatamine poleks teadusmaailma huvides; (3) ja lõpuks väidan, et nominaalsed fiktsioonid võivad eelkõige just neis sisalduvate või neile omistatud sotsiaalselt tundlike dimensioonide tõttu netisuhtluse kaudu väljenduvast refleksiivse kogemise situatsioonis juurutada

elatavaid, filosoofilises mõttes materialistlikke, (järel)kajasid. Nii võib refleksiivsel tasandil (s.o kirjutades kommentaare või postitades meeme sotsiaalmeedias) toimuda *tihe põimumine-lävimine* vaatajate sotsiaal-materiaalse reaalsuse, elatava kogemusliku situatsiooni, mille jooksul narratiivi ja tegelaskujusid tajutakse, ning fiktsionaalse loo reaalsuse (kui tegelaskujude elureaalsuse) vahel.

Nimetatud fenomen on tinginud minupoolse originaalmõiste **jätkavus**² kasutuselevõtu. Selle eesmärk on vaidlustada traditsiooniline filosoofiline ja narratiiviteoreetiline käibetõde, justkui “seiskaks” fiktsioon ja fiktsionaalne tegelaskuju ajutiselt (paneks pausile) materiaalse reaalsuse, milles reflekteerijate elatavad tajumisaktid toimuvad, kuna aset leiab immersioon (“sukeldumine”) väljamõeldud maailma. Jätkavust kontseptualiseerin lähemalt artikli esimeses osas ja siinkohal on eriti instruktiivsed alapeatükid 1.2 (kus käsitlen Anna Gunni *New York Timesi* arvamust) ja 1.3, kus muuhulgas analüüsin üht konkreetset näidet digidiskursusest. Illustratiivsele analüüsile eelneb feminismi-teoreetiline argumentatsioon, mis näeb kõnealuseid diskursiivseid vorme soopõhise keele “relvastamisena”. Väidan, et need vormid tekitavad narratiivse meediakogemuse tähendustamisel üleüldiselt ja eriti naissoost peategelaste mõtestamisel – kui igapäeva elu maailmavaated, väärtushinnangud ja kavatsuslikud (väär)arusaamad on maandatud narratiivsesse kogemusse ja ühituvad sellega – kõneka kontrasti konventsionaalse eristusega reaalse (päriselt olemasoleva) ja fiktsionaalse (väljamõeldu) vahel.

Antud käsitlus tingib seega õigustatud kahtluse juhtivate tegelaskujudega suhestumise teooriate *universaalse* paikapidavuse osas. Iseäranis kui sellega kaasneb ülemäärane toetumine mitte üksnes kartesiaanlikele ontoloogilistele ja epistemoloogilistele binaarsustele, vaid ka seotud filosoofilis-idealistlikele truisimidele laiemalt (olgugi post-kartesiaanlikele) (vt ka Sorokin 2019a: 186jj). Mu eesmärgiks pole sugugi väita, nagu tuleks täielikult kõrvale heita tegelaskuju käsitamine idealistlikult, s.o üksnes kogeja teadvuspõhise ihutu ideena. Küll aga leian, et olemasoleva teoreetilise sõnavara uuendamine ning avardamine filosoofilis-materialistliku vaatevinkli kaudu pakuks värskeid mõttearendusi (narratiivse) (digi)meedia loomingulisele tarbimisele omasest keerukusest.

Eelöeldust tõukvalt võikski artikli teist osa, kus vaatlen lühidalt tegelaskujukäsitlust feministlikus narratoloogias, näha mõttelise sillana ühelt poolt feministlike ja teisalt teadvusfilosoofiliste ning narratiiviteoreetiliste arutelude vahel. Viimati mainitu tulebki jutuks artikli kolmandas osas. Lühike kiirülevaade värskemast narratiiviteoreetilisest ja filmifilosoofilisest kirjandusest keskendub just rõhuasetusele narratiiv–teadvus–keha. Vaagides kriitiliselt sellekohases teaduskirjanduses avalduvaid võimalikke kitsaskohti, pakun järgnevalt välja omapoolsed mõisted **pärisustamine** (*realitization*) ja **narratiivne persoon** (*narrative person*). Need lähtuvad omakorda minu poolt varem esitatud *posi-*

tiivse tegelaskuju ontoloogia (affirmative character ontology) aluskontseptsioonist (Sorokin 2019a). Antud mõistestiku abil soovin esile tõsta, et televaatajad kogevad pikaajalisi telesarju, s.o eeskätt neis presenteeritud tegelaskujusid, paljuski materiaalselt ja ihulikustatult. Neidsamu kogemusi toestab vaadeldavatele fiktsionaalsetele tegelaskujudele teatavat laadi tähelepanu suunamine ja nende kohtlemine teataval moel (refleksiivselt netidiskursuses).

Siit joonistubki välja tegelaskujude käsitlemine *teiste persoonidena* – sellistena, keda kogeva selgelt endast eristab ja kes kogemuslikult paiknevad temast (tema teadvusest) väljaspool ja on seeläbi kogetavad kogeva(isiku)st sõltumatult olemasoleva persoonina. Ehk teisisõnu: televaataja kogemus 'teistest persoonidest' – nagu see väljendub refleksiivsetes tõlgendusvormides nagu tekstilised kommentaarid või meemid – võtab neid kui narratiivseid *persoone*. Viimaste puhul on tegemist aktiivsete *ihulikustatud toimijatega (embodied agents)*, kes omavad justkui elatavaid elusid ja kogemusi. Seetõttu televaatajad sääraste persoonide elukäike jälgides ei samastu nendega; ei neeldu neisse (*absorbed "in"*) kui passiivsetesse 'mudelitesse' või 'ideedesse', mida simuleeritakse ja millega suhestatakse oma teadvuskujutluse siseselt (vt arutelu alaosas 3.1). Televaatajatele mõjuvad narratiivsed persoonid kaasakiskuvalt just seetõttu, et nende kui eraldiseisvate televaataja-teadvuse väliste eksistentsidega kohanetakse ja harjutakse.

Seega: ehkki objektiivses mõttes on sellised narratiivsed persoonid mõistagi ideed – s.t representatsioonid, millel puudub materiaalne 'asjasus', võimaldavad teatavad nendega seotud kogemisjuhud ja eeskätt viimastest tingitud tähendustav tegevus osundada võimalusele, et eraldiseisvuse väide ilmneb sedavõrd, kui võrd narratiivsete persoonide puhul on tegemist "eriomaste" materiaalsete agentsustega. Agentsustega, kellele võib omistada teatava pärisuse määra. Seega võiks väita, et narratiivse tegelaskujuga suhestumise kontseptualiseerimist oleks võimalik objektiivsemalt ümber kujundada, nähes antud suhestumisenähtumise rohkem läbi fiktsiooni/de "materialismi" või "materialiseerimise" prisma ja vähem filosoofilisest idealismist tingitud kujutisloomest kantuna (vrd Sorokin 2019a: 188).

Äsjaõeldu paigutubki teravamasse fookusse artikli viimase, kolmanda osa lõppjaos. Võttes appi postkartesiaanliku antiidealistliku filosoofilise tegevusteoreetilise käsitluse (*philosophical Activity Theory*), püüan osundada artikli jooksul välja pakutud kontseptsioonide laiematele tagapõhjadele, kuna leian, et filosoofiline tegevusteooria pakuks eelnevaga sobilikult haakuvat teoreetilist taustsüsteemi. Artikkel lõpeb kokkuvõtte ja lühiülevaatega edasistest sihtidest uurimistöös (neljas osa).

1. Esmaseid tähelepanekuid käsikäes feministliku kriitikaga: keele “relvastamine”

1.1. Telesarja “Halvale tee” (*Breaking Bad*) lühikirjeldus

Mõned autorid on väitnud, et Vince Gilligani loodud telesari “Halvale tee” sündis 2008. aasta globaalse majanduslanguse kiiluvees, keskendudes nii mõneski mõttes Lääne ühiskonna “valge mehe ängile” ja emantsipatsioonile (Pier-son 2014; Faucette 2014). Nii jutustas “Halvale tee” loo inimlikust uhkusest ning sellest, kuidas kriminaalse võimu saavutamine ei pruugi mitte üksnes inimest korrumppeerida, vaid ka võimendada (meessoost) peategelase nn seesmisi deemonid, paljastades mahasurutut ja püüdes tagasi pöörata isiklikke läbikukkumisi. Seega loob sari – kasvõi tahtmatult – juba eos omamoodi binaarse vastanduse. Ühelt poolt on Bryan Cranstoni Walter White muster-pereisa (seadusekuulekas, allaheitlik ja vagur), kes töötab gümnaasiumis keemiaõpetajana ja teenib palgalisa autopesijana. Kui ta aga teada saab, et põeb vähki ning on ehk aasta pärast juba surnud, tunneb ta, et peab perevanemana (nn *breadwinner*) kasutama äärmuslikke meetmeid, tagamaks lähedaste rahalise kindlustatuse pärast oma surma. Olles hiilgav keemik, hakkab ta valmistama metamfetamiini. Lugu algab esialgu üsna tagasihoidlikult. Oli ju Walteril välja arvestatud täpne rahasummagi, millest piisama peaks. Algul paelus teda tootmisprotsessiga kaasnev teaduslik mõõde. Tagajärgedele ta ei mõelnud.

Nii hakkabki sarja arenedes Walter kui muster-pereisa üha enam kontrasteeruma – ent justkui positiivses valguses – mehega, kelleks ta lõpuks muutub: võimuahne metamfetamiini “koka” Heisenbergiga. Kõneväärt on siinkohal kindlasti ka Walteri eelnev sümbolne teekond hiilgavast keemikust – kellelt kolleegid Nobeli preemia auhinnaraha välja petsid – täiesti harilikuks keskkooli keemiaõpetajaks. Mõõndatavasti on säärane rakurss – esildudes sarjas üksnes pelkade viidetena ja ei kordagi narratiivsete tagasivaadetena – ehk isegi “Halvale tee” tuum-essentsiks, justkui mõtteliseks kaabukergituseks paljuräägitud mütoloogilisele nn Ameerika õnneloole. Ehk nagu mõned autorid on märkinud: “Walteri esmane eesmärk polnud mitte seljatada vähihaigus või ehk isegi jätta pika ninaga vikatimees ise. [Tegelikult tahtis] Walter [just] läbikukkumist alt tõmmata” (Anderson 2014: lõik 6). Kuid sarja lõpposas “Felina” Walter tunnistab lõpuks ometi oma enesepettust ja silmakirjalikkust, mistõttu võibki teda – ehkki ei pruugi, sest pere rahalise kindlustatuse ta ju siiski saavutas – siiski mõista kaotajana. Esmalt kergendab ta südant oma abikaasale, Skylerile (Anna Gunn): “Ma tegin seda kõike endale. Ma oskasin seda teha. Ja ma... ma tundsin, et olen elus.”

Teisalt aga võime sarja viimastes stseenides jälgida Walterit – habetunud vana meest, kes surmahaigusega vägikaikaveos siiski alla jäi – silmitsemas ühtaegu kiindunult ja vabandavalt oma ülieduka “äri” tööriistu. Juba hetki hiljem aga Walterit tulistatakse, ta vajub pikali, ja tema surm või ellujäämine jääb lahtiseks. Niisamuti jääb ebaselgeks, kas Walteri lugu hoiatab inimliku nõrkuse eest või on hoopiski tegemist omamoodi (mõistu)looga läbikukkumise hinnast kapitalistlikus “igaüks on oma õnne sepp” hullusärgis.

Kuid seal, kus Walteri teekond on kõrgendatud otsekui (anti)kangelase staatusse, on Anna Gunn Skyleri lugu kordades vähem eepiline. Poleks alusetu ka väita, et säärane erinevus lähenemisenurkades on vähemasti teatava piirini olnudki kavatsuslik. Skyleri kujutamise annab niihästi vaikimisi kui ka väga konkreetset mõista, et tema puhul on tegemist antikangelannaga, kelle puhul rõhuasetus on vaieldamatult just eesliitel. Skyler on justkui näägutav krõnks (Gunn 2013) oma “rõhutud” abikaasale, hulljulgele mehele, kes võtab ette katsumuse ülla eesmärgiga kindlustada oma pere rahaline seis. On tähelepanuväärne, et Skyleri tegelaskuju narratiiv pisendub võrdluses Walteri omaga justkui järeelmõtteks. Nagu mitmed teisedki keerukate telesarjade (Mittell) keerukad naispeategelased läbi aegade – nt Sopranode Carmela Soprano ja “Pööraste” Betty Draper – algab Skylerigi teekond süütult, raseda majapere naisena. Seejärel saab temast aga tahtmatu kaasosaline ning lõpuks sunnitud kaasalööja (olgu tal ainsana majapidamises funktsioneeriv moraalikompass).

Kui sarjast “Halvale tee” otsida sümbolit rõhuvatele olukordadele, kuhu ühiskond ja/või lähedased naisi sundida võivad, leiab ehk ühe emotsionaalselt laastavama stseeni viienda hooaja episoodist “The Pool”. Siin võib televaataja jälgida Skylerit täies riietuses perebasseini jalutavat ja justkui uppuvalt vee alla vajuvat, enne kui Walter vette hüppab ja ta päästab. (Naasen antud stseeni juurde juba alljärgnevas alaosas; vt 1.3.)

1.2. “Eluohtlik semantika” ja tegelaskujuga suhestumise “materiaalsed viisid”

*Rõhuv keel teeb enamat kui kujutab vägivalda, see on vägivald;
see teeb enamat kui kujutab kitsendunud teadmust,
see kitsendab teadmust.*

(Morrison [1993] 2010: 171)

Päev pärast “Halvale tee” eelviimase osa eetrisse minekut ja loetud päevad enne sarja lõppjagu astus Anna Gunn ajalooliselt ebahariliku sammu. Nimelt ilmus *New York Timesi* veergudel tema arvamyslugu “I Have a Character

Issue” (Gunn 2013). Antud artiklis tõdeb Gunn, et ühiskonnas valitseb naiste ja meeste kohtlemises topeltstandard ja et “seda [teemat] ei võeta ehk nii palju jutuks, kui tarvis oleks” (*ibid.*). Kui mööndatavasti oleks praegusel ajahetkel, kaheksa aastat hiljem ja hiljutise #MeToo liikumise valguses, ehk tegemist käibetõest konstateeringuga, siis Gunni perspektiiv tugineb eeskätt isiklikule kogemusele ramedast misogünistlikust sõimust internetis. See on sõim, mille adressaatideks aruteluforumites ja kommentaariumites olid nii *tema ise kui ka tema tegelaskuju* – kuni surmaähvardusteni välja. Gunni arvates annab säärane vastukaja tunnistust sellest, kuidas keerukaid naistegelaskujusid üldjuhul ei *tajuta* samaväärsetena nende mees-vastetega (nt Bryan Cranstoni Walter White). Viimaste puhul tavatsetakse moraalselt küsitavatest tegudest sootuks mööda vaadata või siis neid pisendada. Nii leiabki Gunn, et “tugevad, mitte allaheitlikud, halvasti koheldud” naised muutuvad “vaenava käitumise tulipunktideks”. “Ma pole iialgi ühtegi telesarja tegelaskuju nii palju vihanud kui teda,” vahendab Gunn ühe kommenteerija sõnu. “Vihkajate hulgas valitses päevselge üksmeel, Skyler oli kui veskikivi kaelas, [üks igavene] pidur, õel ja riiakas ‘tüütu li*snaine’³.” (*ibid.*)

Oma arvamuse loo lõpuks jõuab Gunn kogu problemaatika otsese tuiksoone juurde:

Kas võib nii olla, et [paljud inimesed, kes reageerivad Skyleri suhtes sedavõrd mürgiselt] ei suuda taluda naist, kes ei kannata vaikides ega ‘seisa oma mehe kõrval’? Et nad põlastavad teda, kuna ta ei tagane ega anna alla? Või seetõttu, et ta on, tõele au andes, Walteriga samaväärne? (Gunn 2013)

Gunn märgib, et nn Skyleri efekti puhul ongi televisioonis õieti tegemist ajaloolise tendentsiga, mis on tagasiviidav vähemalt “Sopranode” Carmela Soprani (Edie Falco). Nii järeldabki Gunn oma arvamuse loo kokkuvõttes järgmist:

Lõpuks ma mõistsin, et paljude inimeste Skyleri-vihkamine oli vähe seotud minuga, kuid väga paljuski seotud sellega, kuidas [need inimesed] tajuvad naisi ja abikaasaid. Kuna Skyler ei sobitunud mugava arhetüüpse naise ideaali, sai temast omamoodi Rorschachi test ühiskonna jaoks, mõõdik, [mis kompaks] meie suhtumist soo[küsimusse] (Gunn 2013).

Ka “Halvale tee” autor Vince Gilligan on ametlikes usutlustes möönnud, et Gunni poolt silmas peetud inimesed on “põhimõtteliselt ja liialduseta” misogüünid (Rowles 2013; vt nt ka Bui 2015; Nisbett 2018).

Teoreetilises plaanis pakub misogünistlike netidiskursuste mõju “mittesalitud” narratiivsete naistegelaste käsitlemisele kahtlemata aktuaalset kõne- ja mõtteainet. Narratiiviuuringute ja teadvusfilosoofiagi jaoks laiemalt ja ka

tegelaskujudega suhestumise uurimiseks kitsamalt võimaldab selline teema-asetus tuvastada ning vaidlustada mõningaid senini laialdaselt käibel olevaid tuumeeldusi sellest, kuidas narratiivse meediaga suhestutakse. Iseäranis oluline on antud probleemistik mõistagi nüüdisaegsel sotsiaalmeedia ajastul, mis tingib kollaboratiivsemaid ja diskursiivsemaid retseptisioonimudeleid, mida on keeruline – kui mitte võimatu – abstraherida nende laiemast sotsiokultuurilisest kontekstist. Eelnevalt visandatud aruteluformaat võiks seega sisaldada esiteks sobiva teooria välja töötamist, mis käsitleks narratiivianalüüsis ilmnevaid negatiivseid dimensioone kooskõlas “märkimisväärse nihkega tekstikeskselt praktikakesksele paradigmale”. Esiplaanile peaks paigutama see, kuidas narratiivid just digikogukondade jutuvestmispraktikate kontekstis tähendusi omandavad (de Fina & Perrino 2017: 209). See aga tähendaks, et uurijate spetsiifiliseks fookuseks muutuks tavaelulistes⁴ tingimustes sügavalt läbipõimunud kogemussuhe, mis kaasab fiktsioonikogemust; tegeliku, materiaalse maailma kogemist üldiselt ja reflektiivset fiktsiooni kogemissituatsiooni selle maailma kontekstis (digidiskursuse kaudu). Need kolm erisust ühendavad ja loovad kogemusliku voolavuse ‘fiktsiooni’ ja ‘päriselt olemasoleva’ vahel. Üheks kogemuslikuks tervikuks seob neid siinjuures aga just tähendustav (*sense-making*), materiaalne, väljendusakt (nt meem või netikommentaar).

Teedrajavaks teoreetiliseks žestiks ülalkirjeldatud dünaamika tabamiseks võiks siinkohal pidada narratoloogist meediateadlase Jason Mittelli “materiaalsete tõlgenduspraktikate” kontseptsiooni (Mittell 2015: ptk 10, alaosa 4, lõik 21). Märkides Skyleri-vihkamise tendentsi kaalukust “Halvale teele” kultuurimiljöös, väidab Mittell, et telesarja “serialiseeritus [*seriality*] moodustub [ka] läbi episoodidevaheliste lünkade, kus [televaatajate omavahelises digikeskustelus ilmnevad] *võimalikud tähendused saavutavad sageli materiaalse olulisuse*[:] ja selliseid protsessuaalseid [*in-process*] tõlgendusi ei tohiks ignoreerida” (*ibid.*: lõik 20; rõhutus lisatud). Teisisõnu: isegi kui telesarja autoritel oligi hoopis vastupidine eesmärk, kutsus “Halvale teele” sellegipoolest “esile misogüüniat, tuues [sellise mõtteviisiga inimesi] publiku hulka ja päästes märkimisväärse hulga vaatajate hulgas valla vihkavaid reaktsioone” (*ibid.*; vrd nt Waldron dat-ta; Joy 2017). Mittell järeldabki, et sellisedki tegelaskujudega suhestumise “materiaalsed viisid” – olgugi läbivalt misogynistlikud, peegeldades (või ‘lekitades’ narratiivikogemisse) päriselulisi rõhumispraktikaid – kuuluvad laiemasse sotsiokultuurilisse maatriksisse, mida “Halvale teele” ‘mateeria’ on esile mananud (Mittell 2015: ptk 10, alaosa 4, lõik 21).

Teiseks aga tõstavad sellised materiaalsed praktikad esile vajadust arendada narratiivianalüüsi laiemat (inter- ja multidistsiplinaarset) sotsiokultuurilist ulatust. Ühelt poolt võiks siinkohal erirõhk olla näiteks sellel, kuidas (narratiivse) tähendustamise roll käib kas käsikäes teatavate tehnoloogiliste

arengute, tavade ja diskursiivsete vormidega, mis interneti ja selle materiaalseid kasutuspraktikaid iseloomustavad, või hoopiski teravdab antud kultuuri- ja tehnikavormide vastastikust mõju (vt nt hiljutist teaduskirjandust E³ interneti (Hine 2015), ihulikustatud informatsiooni (McCullough 2013) jt teemadel).

Netikeskkondade detsentraliseeritud ja anonüümne iseloom ning globaalne viraalsus loob aga vastuvõtliku pinnase igapäevakeele kuritarvitamiseks just “kodanike interaktsiooni mikrotasandil” (vt nt Massanari 2015). Seetõttu keskendubki käesolev alaosa misogüünsele igapäevakeele “eluotlikule semantikale”, paigutades arutelu sobivasse teoreetilisse konteksti ja osundades asjakohastele argumentidele.

Toonitades, et keelekasutus kannab sotsiaalsetes praktikates alati teatavaid väärtusi ning pole “iialgi neutraalne või süütu”, on lingvistid (nt Patricia Bou-Franch) määratlenud selliseid juhtumeid naistevastase “keelegressiooni” näitena (Bou-Franch 2014: 177, 179, 181; vt ka McGowan 2019: 100jj). Antud seoses resoneeruvad ka teised rõhumiskontekstid. Nii tõdeb antisemitismi uurija Schwarz-Frieselgi, et keelekasutusel on otsesed ja materiaalsed päriselulised tagajärjed, kuna keel võimaldab teostada “vaimset vägivalda, [kasutades] sõnu kui nooli või kuule, mida inimteadvusse tulistatakse [või kui] mürki ... [mis] aeglaselt mõju avaldades aktiveerib teadlikul või alateadlikul kognitsiooni tasandil eluohtliku semantika” (Schwarz-Friesel 2015: 165, 167). Asja iva, kui kasutada digiantropoloog Laura McClintocki sõnu, peitub järgmises: “sooline ebavõrdsus on üks *offline*-sotsialiseerumise tahke, mis [ka] *on-line*’i üle kandub” (McClintock 2015: 43; rõhutus lisatud; vrd Gagliardone jt 2015: 13–15).

Eelöeldust lähtuvalt sobiksiki alljärgnevat arutelu sisse juhutama lühike meenus mõiste ‘misogüünia’ etümoloogilistest juurtest. Inglise keelde lisandus antud termin arvatavasti 17. sajandil ladina keelest, kus “misogynia” tähendas naistevihkamist. (Nii on see võõrsõnana üle võetud ka eestikeelses kasutuses.) Ladina “misogynia” pärines kreeka päritolu liitnimisõnast “misogunía” (μισογυνία), mis on omakorda tagasiviidav vormile “misogúnēs” (μισογύνης), kus “*miséō*”/“*miso-*” viitab vastavalt lausungile ja tegusõnale “ma vihkan” ning “vihkama”, ja kus “*gynē*” (γυνή) tähendas naist (Etymonline). Niisiis on üsna ilmne, et igasugune misogüüniat ehk naistevihkamist käsitlev arutelu on osaks laiemast vihakõnet puudutavast sotsiaalsest kõnelusest.

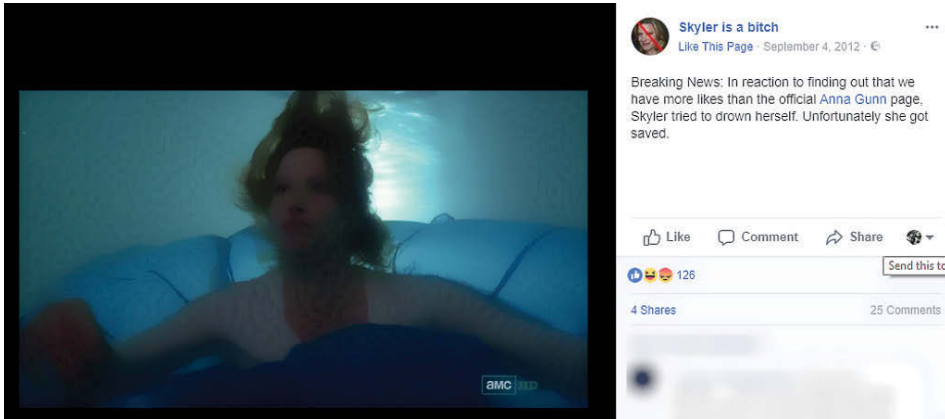
Filosoof ja soo-uurija Louise Richardson-Self tugineb seksistliku ja misogynistliku kõne analüüsis järgmisele määratlusele: “[Tüüpilist vihakõnet] iseloomustab vaenulik [väljenduslaad, mis on suunatud ajalooliselt ja kaasajal rõhutatud inimrühmadele, neid süstemaatiliselt veelgi rõhudes], mis teostub teatavate asjade *tegemise* kaudu, näiteks vaigistamises, laitmises, laimamises, alandamises jne” (Richardson-Self 2018: 4–5, 9, 12; rõhutus originaalis).

Ühtaegu jääb Richardson-Self aga soopõhiste kõneaktide klassifitseerimise nüansside osas ettevaatlikuks, eristades seksistlikku ja misogünistlikku kõnet. Kuigi mõlemad on käsitatavad patriarhaati kehtestavate kõnevormidena, määratleb Richardson-Self misogünistliku kõne “vägivaldselt rõhuvana” – olles nii tõlgendatav vihakõnena. Samas, ehkki ka seksistlik kõne põlistab soolist hierarhiat (nt kui mees kutsub täiskasvanud naist tüdrukuks), pole Richardson-Selfi käsitluses tegemist vihakõne kui sellisega. Võtmeeristuseks on siinkohal just misogünistlikule kõnele omane kavatsuslik *suunatus*.

Ehk teisisõnu: misogünistlikul kõnel on enesekehtestamise vägi – võime *kellelegi midagi teha*; ja selliselt “rõhumist tugevdada ja põlistada” (2). Nii Richardson-Selfi kui ka näiteks Kate Manne'i käsitluses funktsioneerib misogüünia sellisel moel, et see allutab ja sunnib (kas siis varjamatult või vaikumisi) naisi patriarhaalsetele normidele *kuuletuma*; üldjuhul toimub see vaenulikul, ähvardaval ja karistaval moel. Need normid omakorda tõstavad misogüüniat esile selliste sotsiaalsete suhete süsteemse omadusena, mis “iseloostavad patriarhaalseid sotsiaalseid keskkondi ja mitte mõne juhusliku mehe ‘psühholoogiliselt halba tervist’” (Manne 2017: 49; Richardson-Self 2018: 4–6). Siit tuleneb ka järeldus, et kuna misogünistlik kõne on osaks misogüüniast *in toto*, sunnib see paratamatult peale just *struktuurset*, mitte individuaalset, naistevastast sotsiaalset korda, omades sealjuures – erinevalt seksismist – n-ö vägivaldset nägu.

Juurateoreetikust feminist Catherine MacKinnon on antud seoses kirjutanud, et “igasugune seksuaalne ahistamine on sõnad, pildid, paljutähenduslikud aktid ja žestid” (MacKinnon 1996 [1993]: 45). Antud mõteteera silmas pidades tasukski järgnevalt veidi pikemalt peatuda mõningatel vormidel ja suundadel, mida “materiaalsed tõlgenduspraktikad” seoses telesarja “Halvale teele” Anna Gunni ja Skyler White'iga väljendavad. Ühtlasi pakuks see ka empiirilist põhjendust senisele (ja eriti eelseisvale) teoreetilisele arutelule. Selleks käsitlema järgnevalt diskursuseanalüütilise lähilugemise teel ühe Facebooki postituse kahte omavahel tihedalt seotud osa: (1) ‘meemistatud’ ekraanitõmmist (üles võetud AMC-i kanalilt, nagu annab märku logo all paremas nurgas) ja seda saatvat kommentaariteksti, (2) postitusele vastuseks kirjutatud kommentaare antud Facebooki lehe jälgijatelt.

Antud ekraanitõmmis (vt joonis 1) postitati ühte paljudest Skyler White'i vihagrupidest⁵, nimega “Skyler on üks mõ*d” (“Skyler is a bi*ch”) (edaspidi: SiB).⁶ Meemistatud ekraanitõmmis markeerib siinkohal tõika, et ehkki rangelt võttes pole tegemist nn pildi-makro meemiga (*image macro meme*), võiks väita, et kui visuaalset kujutist ja kommentaariteksti mõtteliselt üheks tervikuks kombineerida, tekiks uue tähendusega diskursiivne hübriidvorm. Seda aga saaks pildi-makro meemina määratleda (pildi-makro meemi formaadi kui sellise kohta vt nt Yus 2019: 106–120).

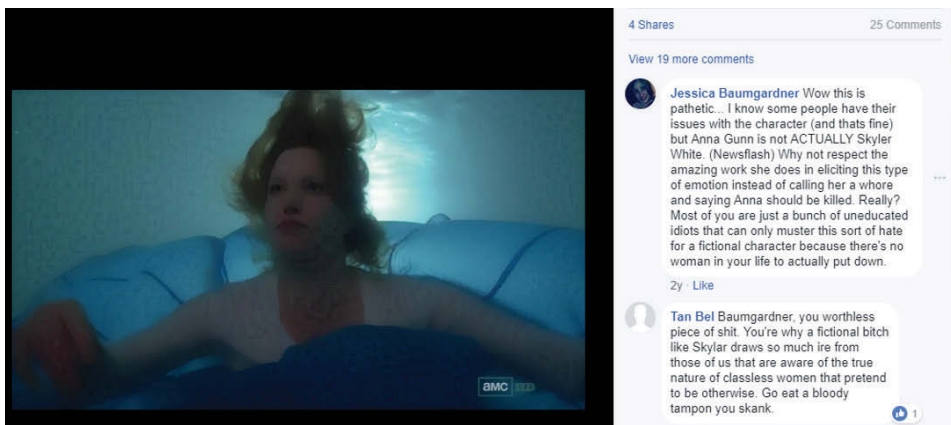

Joonis 1. Kuvatõmmis postitusest avalikus Facebooki grupis SiB (salvestatud 31.03.2018).

See asjaolu ilmneb (1) emotsionaalselt laetud stseeni kuvatõmmisest, kus ahastuses Skyler riietega perebasseini jalutab, nii et teda on võimalik jälgida vee alla vajumas ning otsekui uppumas (enne kui Walter ta päästab); ja teisalt (2) antud Facebooki grupi administraatori kirjutatud kommentaarist, mis on vormilt väga lähedane tavapärase pildi-makro meemide tekstilisele dimensioonile. Siinkohal juhindun hiljutisest pildi-makro meemi määratlusest, mille kohaselt koosneb see “ühest-kahest reast tekstist meemi ülemises osas, tekstireast (või ridadest) all, ja ühest pildist keskel” (*ibid.*: 106). Seega oleks kindlasti mõeldav, et kõnealune ekraanitõmmis uppuvast Skylerist ja sellele lisatud kolmelauseline kommentaaritekst toimiksid teataval multimodaalsel moel (s.t. pilt telesarjast + Facebooki seesmist arhitektuuri ära kasutav lisatud tekst) seda vägagi populaarset meemiformaati imiteerivana. Sellise tõlgenduse kohaselt saakski järeldada, et esimest kommentaarilausest võidakse näha ekraanitõmmise päises, samas kui viimased kaks lauset (n-ö püant) asuksid jaluses. Kommentaarilauseid funktsioneerivad antud juhul kui narrativiseeritud “ironiline” refleksioon traagilist momenti kujutavast ekraanitõmmisest. Nii annab postitaja lehe jälgijatele mõista, et tema lehe suurem “meeldimiste” arv kui Gunni ametlikul Facebooki fännilehel tõukas Skylerit end uputama (ehkki “kahjuks” ta päästeti).

Kõne alla võiks mõistagi tulla ka tõlgenduslikke alternatiive. Esimene kahest viimasest kommentaarilausest võiks näiteks paigutada mõttelise pildi-makro meemi päisesse (tugevdamaks misogüünset efekti), samas kui päris esimese lause positsioon jääks muutumatuks – otsekui n-ö ironilise viitena sellele,

kuidas Facebooki SiB leht Anna Gunni tõeliste fännide lehe populaarsuselt üle trumpas. Mõeldavasti võiks eelkirjeldatu puhul olla tegemist mõningate tähendusloomeliste refleksioonidega, mis võisid läbi käia nende inimeste mõttest, kes lisasid kõnealusele postitusele kas “meeldib” või “naeru” reaktsiooni (vt joonist 1). Nagu tuvastas Jessica Draketi jt uurimus, võivadki “niisama naljatlemise” ettekäändel kasutatavad meemid netipraktikates tihtilugu teenida naiste ja teiste marginaliseeritud gruppide teisestamise (*othering*) eesmärki (Drakett *et al.* 2018: 109–110).

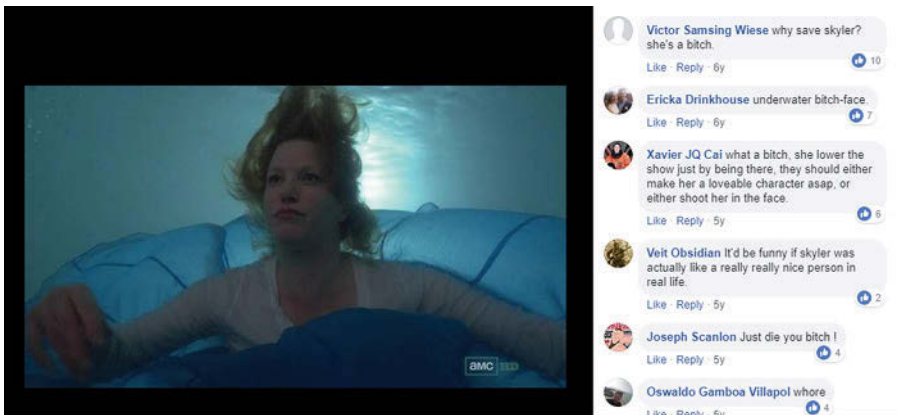
Joonis 2. Salvestatud 27.03.2018.

Eelpakutud illustratiivne analüüs võimaldab naasta sissejuhatuses mainitud *jätkavuse* kontseptsiooniga seonduva arutelu juurde. Nimelt muutub siinkohal keskseks järgmise väite paikapidavus: teatavat laadi (audiovisuaalse) narratiivse meedia tajumisel (iseäranis seoses sealsete tegelaskujude tajumisega) kogeva elatava kogemuse piirides ei pruugi fiktsioon kui selline “panna pausile” või “katkestada” materiaalselt reaalsust, milles antud kogemuslikud aktid aset leiavad. Vastupidi, pigem toimuks siinkohal midagi jätkavuse laadset.

Ehk teisisõnu: nominaalsed fiktsioonid võivad juurutada ‘elatavaid’ (järel-) kajasid oma sotsiaalselt tundlike dimensioonide (või ka viimaste juurdemõtlemiss) tõttu. Selliselt määratletud jätkavuse kontseptsioon – inspireerituna materialistlikust ja ihulikustatud lähenemistest (narratiivsele) kogemusele –

võimaldaks väita järgnevat. Esiteks: erinevalt rangest pärise ja fiktsiooni binaarsusest *põimuvad* refleksiivse retseptsiooni materiaalsetes päriselulistest situatsioonides (nt ühe meemi postitamisel sotsiaalmeedias) omavahel *tihedalt kokku* sotsiaal-materiaalne (ja publiku kogemuslik) reaalsus ning fiktsioon (oma reaalsusega). Teiseks: kogemuslikul tasandil võib jätkavuse puhul kaasneda fiktsiooni (ja selle reaalsuse) “neeldumine” materiaal-kogemuslikku reaalsusse. See aga annab märku omamoodi vastupidisest dünaamikast, kui see, mida “narratiivi sukeldumise” kontseptsiooniga määratleda tavatsetakse.

Kuidas seondub öelduga eelnev lühikäsitlus misogüünsest Facebooki postitusest? Nimelt on võimalik selle kaudu esile tõsta tööka, et jäik eristus fiktsiooni ja päriselt olemasoleva materiaalse maailma vahel – olles kord leidnud väljenduse meemi või kommentaariteksti formaadis – on kogemuslikult kaduvväikse tähtsusega. Skyler White on persoon, kes “[k]ahjuks ära päästeti”, samas kui päriseluline näitlejanna Anna Gunn on persoon, kelle Facebooki fännileht, ja seega *per procura* tema ise, väidetavas ironiavõtmes populaarsuselt üle trumbatakse. Siit eeldub omakorda, et antud “protsessuaalse tõlgendamise” (kui meenutada Mittelli fraasi) jooksul seatakse need kaks persooni ontoloogilises mõttes reflektiivsel tasandil kõrvuti. Tegemist on tähendusloomelise aktiga, mille esildumine põhineb antud juhul ühelt poolt *mõlema, eraldiseisvalt kogetava persooni* (sotsiaalsel) sool ja selle soo esindaja surmastsenaariumi kujutlemisel.

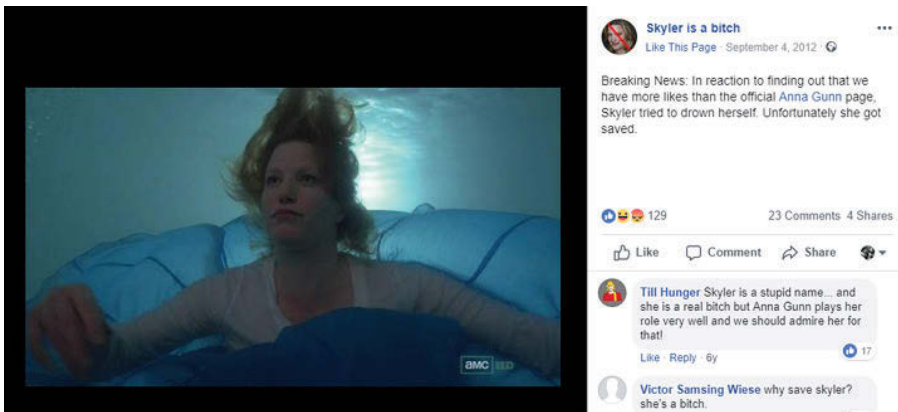
Joonis 3. Salvestatud 15.01.2019.

Enamgi veel, sarnast tüüpi misogüünsed mõtteavaldused imuvad ka antud Facebooki postitust kommenteerivate inimeste kogukondlikku diskursusse. Võtkem näiteks kommenteerija Till (vt joonist 4). Esmapilgul oleks ehk tegemist isegi mõistetava kommentaariga, ent antud teksti kontekstitundlikuks tõlgendamiseks tuleks silmas pidada misogüünsele keelele omast naiste jaotamist “headeks” ja “halbadeks”. Selline kategoriseerimine – Skyler kui “tõeline m*rd” ja Anna Gunn oma rollisoorituse poolest “imetlusväärne” – aimdub ka Tilli mõtteavaldusest. Seetõttu võib ka antud kommentaarile omistada ülejäänutega sarnase sümptomaatika. Kui Tilli kirjutatu on väidetavalt pehmem ja rohkem ‘ümber nurga’, siis on postituse kommentaariumis võimalik osundada kahele iseloomulikule “relvastatud” diskursiivsele keelevormile kommenteerijalt Tan: 1) “sa väärtusetu s*tt”, ja 2) “mine ja õgi tampooni sa h*or [ska*k]”. Nimelt on mõlemad kommentaarid suunatud naispostitajale (profilipildi alusel kaaspostitajad nii vähemalt eeldavad). Erinevalt kõigist eelnevaist kommenteerijaist (vt joonist 3) on antud kommenteerija nõuks võtnud vastu astuda Anna Gunni vastu suunatud misogüünistlikule netiõelutsemisele (vt joonist 2). Kuid selles “viga” peitubki. Tan õigustab Jessica kommentaarile eelnevat misogüünset õelutsemist, kui märgib, et just nimelt selline naine nagu Jessica sümboliseerib “juhmade naiste tõelist loomust”, olles seega fundamentaalseks põhjuseks, miks “fiktsionaalne li*s nagu Skylar [sic]” viha tekitab. Nimelt on Jessica (nagu ka Gunn oma artiklis) seisukohal, et netimisogüünide ja päriseluliste soolistatud hierarhiate vahel peab olema otsene seos. Tani reaktsioon ja iseäranis tema eelmainitud vaenavad keelevormid rõhutavad seega, kuidas Skyleri-vihkamises ühtsed kommenteerijad (s.o teatav lokaalne *in-group*) tajuvad oma “õiglast” raevu legitiimsena; ja kuidas nõnda pannakse paika viis, mil moel teisitimõtlejale (s.o kommenteerijale, keda mõistetakse profilipildi alusel olevat naissoost) koht n-ö kätte näidatakse – rakendades alandavaid epiteete, andes nii märku viimase “positsioonist” nt nn halva naisena.

Nii võibki kõnealust relvastatud keelekasutuse tagajärge tõlgendada selliselt, et alandavate kommentaaride järel misogüünistliku sõimu alla sattunud võimalik naispostitaja jättis pigem vastamata – jäädes kas targu diplomaatiliseks või ära hirmudes; kuid sunnituna nii ehk naa “teadma oma kohta” (Richardson-Self 2018: 6). Leian seega, et äsjakäsitletud “relvastatud” keelevormid Facebooki postitatud meemi ja seda saatvate kommentaaride näitel sobituvad väga täpselt üldise sõjaka naistevihkamise kompositsiooniga, mida on piiritletud eelnevas teoreetilises arutelus käsitletud Richardson-Self ja teisedki autorid.

Kui nüüd käesoleva alapeatüki lõpuks eelnenud teoreetilisele arutelule ja näidisanalüüsile tugineda, tuleks märkida, et kui seksism kaldub opereerima selgepiirilise ja naturaliseeritud eristusega (‘alaväärtusliku’) naise ja (‘kõrg-

kvaliteetse') mehe vahel (Manne 2017: 79–80; vt ka Hänel 2018), siis misogüüniat ja misogünistlikku kõnet võib iseloomustada nii interdivisionaalse kui ka intradivisionaalsena. Viimatimainitudust johtuvalt võib misogünistlik kõne sätestada n-ö halva naise klassifikatsiooni “üksnes” *mõnede* naiste suhtes, kes vastandatakse nõnda n-ö headele, s.o “oma kohta” teadvatele naistele. Halb on siinkohal iga naine, kes – kuitahes pehmel – hälbib (või söandab vaidlustada) patriarhaalse sookorralduse piirides toimivat “kahekujulist” nägemust naisest (Richardson-Self 2018: 8–10). Nii järeldabki Richardson-Self antud seoses, et kuigi misogünistlik kõne üldjuhul sihib naisi intradivisionaalselt ja alajaotavalt, s.t, mittehoolistlikult, ei tohiks see tähelepanek välistada misogünistliku kõne käsitamist vihakõnena. Pigem tulekski intradivisionaalne misogünistlik kõne määratleda vihakõnena, kuna see rõhub kogu ‘naiste’ klassi: “Oluline on, et kõik naised teaksid, et nad on *tõenäolised* sihtmärgid lihtsalt seetõttu, et nad on naised, ja nii on vägivaljal ja vaenulikkusel totaalne toime” (*ibid.*: 11, 13; rõhutus originaalis; Manne 2017: 33–34). Nii saavadki netimisogüünia diskursustest – nagu käesolevas alaosas käsitletud Skyler White'i / Anna Gunni juhtum – võtmenäited ka päevakajalises vihakõnediskussioonis. Ent seda, milles *täpsemalt* seisneb antud sotsiaalselt tundliku temaatika ühisosa narratiiviteoreetiliste ja filosoofiliste aruteludega tegelaskujudega suhestumisest, tuleb veel konkretiseerida. Selleks pöördungi esmalt lühidalt feministliku narratoloogia poole.

Joonis 4. Salvestatud 15.01.2019.

2. Feministlik narratoloogia, karakter ja “meie elude tõeline olukord”

Kuidas ühitada misogünistlikku suhtumist narratiivi-karakteritesse ja juhtivaid narratoloogilisi mudeleid nendega suhestumisest? Esmane komistuskivi võib olla see, kuidas on narratoloogia ajaloolises plaanis karakterit kui sellist mõtestanud. Antud seoses tuleks ära mainida tunnustatud feministliku narratoloogi Susan S. Lanseri tähelepanekud. Artiklikogumikus “Narrative Theory Unbound: Queer and Feminist Interventions” märgib ta, et narratoloogia kõige “õhem [*thinnest*] valdkond” on “tegelaskuju-uuringud” (Lanser 2015: 37). Pidades silmas eelmises alaosas märgitud paradigmanihet praktikakesksuse poole narratiiviuuringutes, võiks ehk väita, et Lansergi vaidlustab tegelaskuju-uuringute valitsevad meetodid ja neid motiveerivad alusfaktorid. Nii võiks pealiskaudsel lugemisel Lanseri vaatenurka selgesti hoomata juba tema teedrajavast artiklist, mis ülepea feministliku narratoloogia uurimissuunana määratles (Lanser 1986). Seal märgib Lanser:

Feministlikud uurijad tavatsevad rohkem huvitada karakteritest kui teistest narratiivi aspektidest ja rääkida tegelaskujudest paljuski [viisil] nagu nad oleksid isikud. Kontrasteeruvalt käsitleb enamik narratolooge karaktereid, kui üldse, ‘taasesinemismustritena, motiividena, mis alatasa rekontekstualiseeritakse teistes motiivides’; nii ‘kaotavad [tegelaskujud] oma privileegi, keske staatuse, ja määratluse’ (Weinsheimer 195). (ibid.: 344; rõhutus lisatud)

Ent tegelikult on Lanser siinkohal kriitiline just nimelt feministlike uurijate n-ö naiivse perspektiivi, mitte narratoloogia liigse tehnilisuse suhtes (vt ka kommentaar 6). Küll aga oleks käesoleva artikli temaatikat arvestades võimalik mõista Lanseri kirjutatut ka vastupidiselt. Nimelt tasuks ju üksnes meenutada selliseid klassikuid nagu Barthes, Forster või Greimas, kelle jaoks olid tegelaskujud vastavalt kas “paberinimesed”, “sõnamassid” või “aktandid” (vrd Pier 2014: 4). Sellised lähenemised (ja nagu järgmises alaosas osundan, et pole üldsegi tegemist lähenemistega kaugest minevikust) saavutavad kogusummas – vaatamata oma terminoloogilisele rafineeritusele – aga üksnes selle, et ‘lukustavad’ tegelaskujud tehnilise žargooni tasemele. Ehk teisisõnu, kui rakendada kognitiivse kirjandusteadlase Uri Margolini fraasi, poleks tegelaskujud enam “semantilistest ühikutest”, mis on kinni tekstuaalse, narratiivse terviku sees (Margolin 2010: 401–403).

Lanser kutsub küll üles tunnustama “narratiivi kaheloomulisust”, mis juurutaks ilukirjanduse (lisaksin siinkohal, et ka muu narratiivse meedia)

“meie elude tõelises olukorras (Newton 125)” (Lanser 1986: 344). Enamgi veel, hiljutises artiklikogumikus “Relevance and Narrative Research”, käsitades narratoloogia “asjakoha(s)(t)ust”, märgib Lanser intrigeerivalt, kuidas – silmas pidades tõika, et “argilugejate jaoks” kaasneb tegelaskujudega “tihe esilekutsuv vägi” – (post)klassikalise narratoloogia “tähelepanunappus” seoses antud teemaga võib õigupoolest tuua esile ühe märkimisväärseima “lünka”, mis laiutab narratoloogiat ja relevantsi ühendaval teljel (Lanser 2019: 10). Mõistagi tuleks antud kriitikaga laias plaanis nõustuda, kuigi Lanseri konkreetsemad ettepanekud ma pigem vaidlustaksin.⁷ Nii pakungi järgmises alaosas oma tagasihoidlikku panust Lanseri poolt märgitud ebakõla korrigeerimiseks, ehkki eeldatavasti leiaks Lanser siinkohal paljutki, millele vastu seista.

Käesoleva artikli kolmas ja viimane alaosa arendab seega edasi mu senist uurimistööd, mille eesmärgiks on olnud töötada välja kohane (nn mitte-sekkuv, *contra* Lanser) filosoofiline ja narratiiviteoreetiline raamistu, selgitamaks argitarkuslikku nn naiivrealistlikku tegelaskujudega suhestumist. Mõõndavasti ei saa antud tendentsile omistada universaalsust, kuid selle valdavus iseäranis digitaalses kogukondlikus suhtluses peaks sellegipoolest leidma senisest laiemat teaduslikku kõlapinda. Seega olen kõnealuse alaosa struktureerinud järgmiselt. Esiteks annan lühikese kiirülevaate mõnede autorite uurimustest, mis on narratoloogias ja narratiiviteoorias populaarsust kogunud, kuna püüavad keskenduda eelmärgitud “päriselulistele tingimustele”, rakendades selleks ihulikustatud käsitlusi, mis põhinevad teadvuse, keha ja maailma jätkuvussuhtel. Nii toon välja kokkupuutepunkte narratiiviuuringute ja narratiivi kogemusliku retseptiooni vahel. Lisaks märgin ära mõningad käibivad trendid tegelaskujudega suhestumist uurivas teaduskirjanduses ja võtan vaatluse alla kaks hiljutist empiirilist uurimust, mis minu arvates kannavad kaugeleulatuvaid tagajärgi tegelaskujudega suhestumise uurimise seisukohalt. Antud kriitilise arutelu võiks mõtteliselt jagada kaheks: tegelaskujud kui midagi (1) metafoorset (s.o käsitlused tegelaskujust kui sisuliselt kogeja enese teadvusest) ja (2) ihutat ja kehatut (eelmisest punktist tõukuvat).

Teiseks võtan aluseks eelnevad kriitilised perspektiivid ja arutlen alaosa lõpetuseks lühidalt selle üle, mil moel oleksid täiendatavad või parandatavad mõningad kõige märkimisväärsemad postkartesiaanlike teoreetiliste pealtnäha “ihulikustatud” lähenemiste puudused seoses narratiivi kogemuslikkusega kui võtta taustsüsteemseks orientiiriks filosoofilisest materialismist lähtuv tegevusteoreetiline mõtteliin, mis on rohkem avatud teadvuse ja keha mitteaalsuse antiidealistlikele perspektiividele.

3. Mõeldes narratiivsetest karakteritest ja representatsioonide materiaalsusest

3.1. Hiljutise teaduskirjanduse kriitiline lühiarutelu

“*Persoon on persoon inimeste pärast*” (“Umuntu Ngumuntu Ngabantu”) – Zulu vanasõna

Viimasel aastakümnel on avaldatud hulganisti antidualistlikele postkartesiaanlikele lähenemistele pühendatud teaduskirjandust, k.a narratiiviteoorias. Autorid on keskendunud narratiivi ja teadvuse vaheliste suhete analüüsimisele. Järgnev lühiülevaade pole seega mõeldud põhjaliku kirjandusülevaadena, vaid toob esile just käesoleva artikli olulisimate rõhuasetustega enim seotud käsitlused.

Marco Caracciolo ühendab oma raamatus “*Experientiality of Narrative: An Enactivist Approach*” enaktivistliku filosoofia ja lugejavastuse uuringud (*reader response*). Antud teosest pärineb järgmine väide: “on tõsiasi, et kogemused, mida me omistame [näiteks] Hamletile, on kogemused, mida me *lugesdes ise läbi elame*” (Caracciolo 2014: 5; rõhutus lisatud). Mujal on Caracciolo väitnud, et tegelaskujud ja nende teadvused on lõppkokkuvõttes “*meie* [lugeja] (ja [tegelaskujude] loojate) kujutlusvõime produkt[id]” (Caracciolo 2016: 9; rõhutus lisatud). Caracciolo on pannud ette sedagi, toetudes sealjuures Marie-Laurie Ryani kirjutatule, et “fiktsionaalseid maailmu” võiks täpsemalt määratleda kui “elatavaid kujutlusvõimelisi kogemus[i]” (Ryan 2013 *cit.* Caracciolo 2019: 117). Jutt on niisiis simulatiivsetest “mentaalsetest mudelitest”, mis võimaldavat “lugejatel [ja televaatajatel] end kujutlusvõimeliselt koduselt tunda [*imaginatively at home*]”, nõnda narratiivset kogemust ihulikustades (Ryan 2014: 38; vrd Caracciolo *et al.* 2017).

Caracciolo osundused võivad tõepoolest olla kaalukad, iseäranis seoses individuaalsete kogemustega *ilukirjandusest ja ilukirjanduslikest tegelaskujudest*. Neid ma käesolevalt vaidlustada ei kavatse. Küll aga on Carracciolo jt piisava sõnaselgusega teatanud, et “nende [enaktivistlikku] käsitlust võiks ja *peaks* laiendada ka teistele narratiivsetele praktikatele – näiteks filmile” (*op. cit.*: 445; rõhutus lisatud).⁸

Eelnevalt tuvastatud võtmeväited- ja -kontseptsioonid aitavad ühelt poolt selgitada, mida võiks Caracciolo nägemus “tegelaskuju-kesksest illusioonist” (raamatus “*Strange Narrators*”) lisada nn tavainimesest lugeja (või vaataja) poolsete narratiivsete kogemuste teaduslikku käsitlusse; teisalt aitavad need piiritleda keerukaid tagajärgi, mida selline audiovisuaalse narratiivse meedia kogemine kaasa võib tuua, näiteks telesarjade puhul. Minu arvates on vaid-

lusküsimuseks siinkohal asjaolu, et kuigi eelmainitud “illusiooni” metafoori (*includere*, otsetõlkes: mõtet mängu panema) rollist tavakeeles on raske mööda vaadata, sest see võib sageli aidata väljendada ka internetis teatavaid detailseid refleksioone *individuaalsetest* tegelaskujukogemustest; siis suunates pilgu üksikisikult kogukondlikele tegevustele, s.t tähendustavale diskursusele (nt Facebooki postituslõimedes nagu illustreerivalt käsitletud alaosas 2), poleks individualistlik lähenemine enam täielikult üle kantav.

Hiljutises artiklikogumikus “Screening Characters” nõustub filmiteadlane ja naturalismifilosoof Murray Smith, et tegelaskujud tõepoolest “sisenevad märkimisväärse voolavusega [*fluid*] [sellesse, kuidas] me mõtleme päris maailmast ja selles toimetame”. Smithi märkusest võiks justkui välja lugeda, et esteetiline kogemus opereerib kahasse “tavalise olemasoluga”, mitte aga sellest isoleerituna (Smith 2019: xii), ent sellegipoolest jääb Smith truuks oma “kahekordsuse” kontseptsioonile, mis rõhutab, et “tegelaskujudele reageerimine just nagu oleksid nad päriselt olemasolevad, on kooskõlas tegelaskujude irreaalsuse põhjaliku hoomamisega” (Smith 2011: 279). Siit jõuabki Smith lõpuks järelduseni, et “tegelaskujud on anti-mateeriaks päriselt olemasolevale inimagentsuse materiale” (Smith 2019: xvii; rõhutus lisatud).

Nagu olen märkinud mujal, välistab Smithi nägemus niisiis “tegelaskuju, keda tajutaks toimijalikkust [*agency*] omavana, mis narratiiviga vastastikkuses sõltuvuses olevana tema tegusid ajendab [---] tegelaskuju [on] päriselt olemasolev ainult sedavõrd, kuivõrd ‘päriselt olemasolev’ tähendaks ‘teadvuse kadu’ (Smith 2011: 281) narratiivi kunstlikkuse suhtes” (Sorokin dat-ta: 2). Teisisõnu: arutledes tegelaskujude elude üle, ei tee me õigupoolest enam kui “mõtlemise fiktsioonist formaalsel viisil” (Smith 2011: 288). Me “nutame narratiivselt esitatud *idee* pärast, mitte ei tunne kaasa inimesele” (Sorokin dat-ta: 2).⁹ Leian, et mu äsjastele kriitilistele märkustele võiks aga omistada ka teatava empiirilise aluse. Selleks oleks järgnevalt sobiv käsitleda veidi pikemalt kaht hiljutist kvantitatiivset uurimust (Alderson-Day *et al.* 2017; Foxwell *et al.* 2020).

Kuigi teoreetiliselt kaldub mõlema uurimuse rõhuasetus “teadvusteooriasse” (*Theory of Mind*) ja vastandub nii minu käsitletule teoreetilisele taustsüsteemile, on Alderson-Day ja tema kolleegide leiud sellegipoolest väga intrigeerivad. Nimetatud autorite uurimus keskendub küll nn tavainimeste “igapäevasele, jooksvale lugemiskogemusele” (Alderson-Day *et al.* 2017: 99), ent märgata võib ilmekat korrelatsiooni analoogilise pikaajalise audiovisuaalse narratiivse meediakogemusega (nagu telesarjad). Nimelt näitas Alderson-Day jt uuring, et pea-aegu viiendik küsitletutest oli kogenud “kogemuslikku ülekäiku” (*experiential crossing*): “juhtumeid, kus tegelaskujude hääli on kogetud väljaspool vahetat lugemiskonteksti”, nii et tegelaskujud ja nende hääled “ületavad [*transgress*] eristusjoone lugemise ja mõtlemise vahel [ja] kogemused liiguvad *fiktsionaalsest*

päriselt olemasolevasse” (*ibid.*: 106–107; rõhutus lisatud). Käesoleva artikli kontekstis on aga ehk kriitilisema tähtsusega Alderson-Day osundus, kuidas antud lugejatevalimi puhul kannab ülekäigu fenomen endaga vähemal määral simulatsioonilisi konnotatsioone, kuna pigem piiritleti kogemuslikku ülekäiku “*mõtlemisharjumusena [habit of thinking]*” või ootusena sellest, mida tegelaskuju antud situatsioonis öelda võiks” (*ibid.*: 107; rõhutus lisatud).

Kuna Alderson-Day jt piiritlevad kogemuslikku ülekäiku “teatud määral rikošetina”, mille tagajärjel “fiktsionaalsed toimijad ja maailmad aktiveeritakse päriselulistes stsenaariumites” (*ibid.*: 108), tuleks antud seoses rõhutada, et selline lugejalik (ja vaatajalik) harjumuslik mõtlemine korreleerub (1) minu spekulatiivse *jätkavuse* kontseptsiooniga (nagu seda rakendasin alaosas 2); ja (2) pakub toekat aluspinnast minu ettepanekule, mille kohaselt tegelaskuju võiks olla käsitatav ihulikustatud, toimijaliku narratiivse *persoonina*, kes on tingimata keegi kogeja teadvusest sõltumatu ja kogemuslikul tasandil väljaspool seda.

Juhtumisi on Foxwelli jt uurimus elukutselistest ilukirjanikest üsna tihedalt seotud minu kontseptsiooniga jätkavusest. Nimelt teatasid küsitletud kirjanikud uuringu autoritele, et nende loodud tegelaskujud mitte üksnes ei räägi nendega, vaid – veelgi olulisemalt – demonstreerivad “sõltumatust ja autonoomiat”. Foxwell jt leidsid oma uurimuses, et valdava enamuse (61%) küsitletute jaoks (küsitluse olid kaasatud maailmakuulsal Edinburghi raamatumessil esitletud kirjanikud) olid tegelaskujud tõepoolest “sõltumatust ilmutavatena kogetavad” (Foxwell *et al.* 2020: 8).

Enamgi veel, sarnaselt ilukirjanduse lugejatega 2017. aastast (mõlemat uurimust viisid läbi suuresti samad autorid), selgus Foxwelli jt analüüsist, et kuigi tegelaskujude toimijalikkust oli “sageli kirjeldatud kui pingeaistingut tegelaskuju ja süžee vahel, kui äkilist teadlikkust ideedest süžee tarbeks”, ei määratlenud sellised kirjeldused teadliku mõtte kui sellise algupärapunktina *kirjanikke endid*. Selmet järelemõeldult otsustada, kuidas tegelaskuju käituda võiks, oli fookus hoopiski sellel, “*kuidas tegelaskuju antud situatsioonis käituks*” (*ibid.*: 8, 11; rõhutus lisatud). Ülaltoodud leiud juhatasidki Foxwelli jt lõpuks järelduseni, et “kogemus tegelaskujudest ‘omapead tegutsemas’ [*acting of their own accord*] pole oma laadilt ilmingimata erinev meiepoolseist pärisinimeste käitumiste kujutlemistest ja prognoosimistest” (*ibid.*: 12; rõhutus lisatud).

Siinkohal oleks kohane teha vahekokkuvõtteid sellest, mida käesoleva alaosa arutelu hõlmanud on. Esmalt pakkusin lühiülevaadet “ihulikustatud” lähene-mistest narratiivile ja teadvusele hiljutises narratiiviteoreetilises ja filmifilosoofilises teaduskirjanduses, seda eeskätt rõhuasetusega nn illusioonipõlistustel (tegelaskuju kui kogeja enese teadvus). Seejärel vaatlesin mõningaid empiirilisi leide ja nendega seonduvad implikatsioone iseäranis seoses pikaajaliste tele-

sarjade digikogukondliku diskursusega üleüldiselt, eeskätt just tegelaskujude tähendustamisega seoses – näiteks soopõhistel juhtudel nagu eelnevalt käsitletud Skyler White'i juhtum (vt alaosa 2.2).

Siit edasi võikski väita, et senikäsitletu põhjal joonistub üks mõtteline pusletükk, mida on õigupoolest raske (kui mitte võimatu) klapitada kokku juhtivate (vähemal või rohkemal määral) teadvus-sõltuvuslike käsitluspusledega tegelaskujudega suhestumisest. Sellest tõukuvat olengi seisukohal, et vähemalt digipublikule iseloomulik väljenduslik ulatus võiks pigem rajaneda minu poolt välja arendatud *pärisustamise* kontseptsioonil. Pärisustamine tähendab, et tegelaskujusid tajutakse, koheldakse ja nendega harjutakse – abiks sealjuures keel kui midagi olemuslikult teisele-suunatud – kui kogejast endast eraldi-seisvaid ja eristuvaid. Tegelaskujud on seega (justkui) päriselt olemasolevad inimesed, kes on küll üksnes fiktsionaalsed toimijad, kuid keda sellegipoolest kogemuslikult kinnistavad päriselt olemasolevad materiaalsed (inim)suhted (vt Sorokin 2018; 2019a; 2019b; 2021).

Kui rakendada antud seoses kasvõi üht näidet paljudest omalaadsetest, milleni oma uurimistöö käigus jõudsin, võib “Halvale tee” stsenaaristide jutustuslike motivatsioonide tähendustamine refleksiivsel tasandil väga kergesti esineda üheaegselt mõne tegelaskuju teo vaidlustamisega (vt Sorokin 2018: 137–139). Nii rõhutatakse ühelt poolt antud tegu kui tegelaskujule ‘mitte omast’, õõnestades ja komplitseerides nii antud tegelaskuju kohta aastate jooksul kumuleerunud teadmused (kui tema ‘elu ajalugu’). Teisalt aga kritiseeritakse ka stsenaaristide vajakajäämisi loo jutustamisel. Seega tasub siinkohal alla joonida, et n-ö kunstlikkuse pagas, mis fiktsionaalse narratiivi ja tegelaskujudega loomupäraselt kaasneb, ei jää tegelaskuju kogetavuse vormi juures kaugeltki kõrvale, vaid moodustab viimasega mitmekesise kogemusterviku.

Eelöeldule vastuoksaks tuginevad aga juhtivad tegelaskujudega suhestumise käsitlused – k.a nende “ihulikustatud” variatsioonid nagu antud alaosa alguses osundas – enamalt jaolt metafooridele nagu illusioon, nähes otsekui eel- või alustingimusena ette, et vaatajad “oskavad vaadeldavate [tegelaskujude] kitsikust mõista üksnes niivõrd, kui võrd on [neil] olemas soodumus, eelteadmine (või mõlemad) nägemaks *iseennast* [tegelaskuju] probleemides” (Sorokin 2018: 87; rõhutus originaalis). Sellise hüpoteesiga (eriti just selle dogmaatilisevõitu universaliseerimisega) kaasneb aga risk, et isegi pelk võimalus narratiivsete tegelaskujude võimalikuks kohtlemiseks ‘elavate eludega’ *persoonidena* väljastatakse eos ja ülima kardinaalsusega. Siinkohal on omajagu iroonilinegi, et debatt fiktsionaalsete tegelaskujude (mitte)olemasolu üle võib antud seoses isegi tähtsuselt teiseseks kahaneda, kuna kangastuvad ka laiemad, just publikuspetsifilised tagajärjed.

Ehk teisisõnu; kui mõista igapäevaelulist tegelaskujudega suhestumist eranditult läbi illusiooni või “kujutlusvõime sünnitise” okulaari, võivad sellised esteetilised kogemuslikud praktikad saada ikestatud individualistliku ja ego-keskse vaate alla, mis pole mitte üksnes kontraintuitiivne meie *igapäevaelukogemuse* (ja *teise inimese kogemise*) suhtes, vaid võib summutada või vähemalt ennistada antud kogemuse (sellest reflekteerimise) spetsiifilise teadvus-sõltuvuslikku (teadvusse piiratud) valuvormi. Äsjase väite täpsemaks selgitamiseks võtan appi José Medina käsitluse “fiktsionaalsetest emotsioonidest” (Medina 2013).

Medina märgib, et kuna tavatsetakse keskenduda “kujutlusvõime *representatsioonilistele* ja *propositsioonilistele* aspektidele”, on “narratiividega suhestumise emotsionaalsed aspektid” unarusse jäetud. See on aga tinginud emotsionaalsete aspektide müstifitseerimise (Medina 2013: 327; rõhutus lisatud; vt ka Matravers 2014: 102jj). Antud väide tõukub Medina arvates kolmelt kontseptuaalselt keskmelt. (1) Egotsentrism – emotsioonid on midagi eriomast kogeva subjekti, aga mitte “kellegi muu (vaadeldava või kujuteldava subjekti)” jaoks; (2) aktualism – emotsioonide “objektid peavad olema päriselt olemasolevad objektid, mis suhestuvad subjektiga otseselt”; ja (3) presentism – “emotsionaalne suhestumine toimub praegusel hetkel [*present instance*] seoses objekti või sündmusega aktuaalses maailmas” (Medina 2013).¹⁰

Äsjaöeldust sõltuvalt saab Medina kriitika peamiseks sihtmärgiks õigusstatult Kendall Waltoni “teesklusmängu” käsitlus. Medina toetub siinkohal Richard Morani eristusele kahe kujutlusvõimelise laadi vahel: “kujutlemine koos emotsioonidega” ja “kujutlemas end [*oneself*] seda emotsiooni tundmas”. Nii väidab Medina järgmist: “Waltoni eksimuseks on püüd leida emotsionaalse suhestumise allikat *representatsioonilisest* sisust [*content*], s.t, sellest, *mida* kujutletakse, mitte sellest, *kuidas* seda kujutletakse” (Medina 2013: 328–329). Küsimuse “kuidas?” all peab Medina silmas, et meie emotsionaalselt suhestuvatele fiktsioonikogemustele on veelgi fundamentaalsemalt omane see, et antud kogemine on midagi “ihulikustatud, aktiivset, ja interaktiivset ... [n]iihästi fiktsiooni kui ka päriselu puhul on meie emotsionaalsed reaktsioonid alati millelegi *suunatud*” (*ibid.*: 329).

Üldistatult võiks niisiis öelda, et Medina wittgensteinlikust kriitikast lähtuv emotsionaalse suhestumise käsitlus aitaks rõhutada, kuidas meie “emotsionaalsed struktuurid” pole üksnes “psühholoogiliseks varustuseks”. Need on *lävimisvahendeiks* (*ways of relating*) “teiste (kas aktuaalsete või võimalike) kogemustega”. See tähendab aga omakorda, et säärased võimalikkuste, inimreaalsuste ja emotsioonide “ihulikustatud avastusretked ... vajavad *niihästi päriselu kui ka fiktsiooni puhul* enaktiivset kujutlusvõimet” (*ibid.*: 330, 332; rõhutus lisatud).

Nüüd oleks paslik eelneva valguses varasemalt välja pakutud ikestatuse argument uuesti üle vaadata. Nimelt, kui jääda kindlaks teise-kogemuse egotsentrilisele kontseptualiseerimisele, saab (1) *kahe* elatava reaalsuse (ja kogemuse) omavaheline tihe põimumine-lävimine läbi selle, kuidas üks osapool (vaataja) suhestub teisega (tegelaskujuga) refleksiivsetes diskursiivsetes vormides läbi keele – või keelelis-visuaalse väljendusvormi nagu meemid – suuresti kõrvale heidetud; samas kui (2) igasugune narratiivsete tegelaskujude käsitlemine narratiivsete *persoonidena* – kes argitarkuslikus ja -teadvuslikus mõttes eksisteerivad *ihulikustatult* ja *toimijalikult*, asustades oma eripärast elukeskkonda – saab annulleeritud. Miks? Kuna tegelaskuju kehalikkuse ja ihulikkuse küsimuse käsitlemine muutuks nn intellektuaalsest perspektiivist vaadelduna paradoksaalseks, sest niihästi (1) kui ka (2) leidvat kogemuslikus mõttes aset üksnes kogeja teadvuse piirides.

Siinkohal jõuamegi käesoleva kriitilise arutelu teise punktini: perspektiiv tegelaskujust kui millestki kehatust ja ihutust. Nii suunab Gene Babb pilgu eelkäsitletud tegelaskuju-uuringute seesmiste vastuolude laiematele, ajaloolistele implikatsioonidele. Babb leiab jälgi tagasiviidavusest Lessingi kartesiaanlikule mõttemallile, väites, et sarnased “kalduvused” viivlevad endiselt tegelaskujude formuleerimises “tegevuste [*actions*] ja psühholoogiliste joonte pundardena”. Tegelaskujud on siinkohal kehatud (või kehtetud elatavat keha omavad) ja alluvad nii narratiivi kontrollile (Babb 2002: 197, 200–201). Selliseid kehasid, väidab Babb, “mõistetakse harilikult kui kartesiaanlikke asju – kui diskursiivseid objekte, mille piiriks on nende väliste füüsiliste tunnuste kirjeldus”. Kuid tegelaskuju keha selline mõtestamine “viib vältimatu järelduseni, et tegelaskujud ... keda pole [vastavalt] kirjeldatud, väldivad ihulikkust sootuks” (*ibid.*: 201). Selliste kalduvuste otseseks tagajärjeks (mida minu arvates võib tajuda ka kaasaegsetest lähenemistest nagu “ihulikustatud simulatsioon”) on aga see, et tegelaskujud muutuvad “ihulikustatuks” üksnes abstraktselt ja *abstraktidena*, sublimeerituna vaatajate individuaalsetesse teadvustesse.

Seepärast võikski eelnevast arutlusest johtuvalt välja pakkuda, et tegelaskujudega suhestumise üle teoretiseerimine ei peaks lähtuma mitte veendumusest, kuidas “sekkuda” (kui meenutada Susan Lanseri valitud fraasi) või kuidas intellektuaalselt kõrvale puigelda, vaid pigem sellest, kuidas arendada välja kohane teoreetiline raamistik narratiivse meedia igapäevakogemuslike väljenduste tabamiseks. Sealjuures tuleks – ja see on siinkohal kriitiline punkt – antud väljendusi võtta sellistena, nagu need parasjagu on (paradokse loovaid vandlitorne ehitamata).

Kõnekad oleksid siinkohal John Dewey mõtted kogemusest kui sellisest. Nimelt tõdes Dewey, et “seesmise kogemuse [*inner experience*] avastamine” tõi endaga kaasa suutmatuse tunnistada viimase sõltvust keelest kui “sotsiaalsest

saadusest ja toimingust [*operation*]]. See viis kaasaegse mõtteloo aga “subjektivistlikule, solipsistlikule ja egotistlikule” teerajale. Dewey meenutabki antud seoses, et vanade kreeklaste arvates oli kogemus hoopiski tulem “*praktiliste* aktide, kannatuste ja tajude kasvust, [mis] järk-järgult ehitas üles tiseri, kingsepa, taluniku, kindrali, ja poliitiku oskused [*skill*] ... [siin] polnud tegemist millegi üksnes isikliku või subjektiivsega” (Dewey 1929: 172–173, 230; rõhutus lisatud). Pragmatistlik filosoof Matthew Crippen ongi Dewey kaemust üldistanud järgnevalt: kogemuse *omamine* (*having an experience*) tähendab *kogenud olekut* (*being experienced*) – s.t milleski ja millegi *jaoks* kumulatiivse oskustekomplekti omamist (suunatud tegevus). Teisisõnu, kogemusest saab sünonüüm praktikale orienteeritud *tegevusele*. Inimkogemus on loomupäraselt sotsiaalne (Crippen 2017: 116).

3.2. Representatsioonide materiaalsusest

Arusaam kogemusest praktilise tegevusena haakub otseselt 1960–1970. aastate nõukogude filosoofilis-materialistliku tegevusteoreetilise (*Activity Theory*) traditsiooniga, mis kasvas välja samanimelisest psühholoogiasuunast (Võgotski, Leontjev) (vt nt Maidansky & Oittinen 2015). Enaktivistlik filosoof Karim Zahidi on hiljuti möönnud, et “materialistlik meetod ... on teadvuse naturaliseerimise küsimuses kõige paljutõotavam lähenemine” (Zahidi 2018: 91). Senist arutelu arvesse võttes olengi seisukohal, et materialistliku suunitlusega teoriakavand korreleerub kõige loomuomasemalt nii narratiivse meedia digitähendusloomeliste praktikate feministlike ja sotsiaalselt tundlike dimensioonidega kui ka minu poolt välja pakutud kontseptsioonidega *jätkavus*, narratiivne *persoon* ja *pärisustamine*. Kõige üldisemas plaanis aitaks selliselt orienteeritud filosoofiline taussüsteem meil mõista narratiivset meediat kui “sotsiaalset agent” (Lanser 2019: 3), kuna see võib sageli esile kutsuda elatavaid (järel)kajasid. Isegi – või pigem just tingimata – juhtudel, mil sotsiokultuurilised murekohad iseäranis valuliselt päevavalgele tulevad. Tinglikult võiks sellist lähenemist määratleda kui käsitlust representatsioonide materiaalsusest.

Siit jõuamegi tegevusteooria filosoofilise suuna rajaja, antiidealistliku ja antikartesiaanliku filosoofi Evald Ilyenkovi,¹¹ juurde (Ilyenkov 1977, 2009, 2014, 2018; vrd vt ka Bakhurst 1991). Viimase filosoofilist eripära lahti seletades märgib sotsioloog Ian Burkitt, et Ilyenkov lükkab tagasi Descartes'i vaated, kuid ka kantiliku transtsendentalismi. Ilyenkovi “intelligentne materialism” (Ilyenkov 2018) – edestades umbes kahe aastakümnega Varela jt enaktivismikäsitlust¹² – rõhutab inimest kui “elavat päriselt olemasolevat *mõtlevat keha* ... päriselt olemasolevas materiaalses maailmas, [mis] eksisteerib enne,

väljaspool ja üsna sõltumatult [inimese] 'kogemusest'." Ilyenkovi kohaselt on "mõte kehaline tegevus (*bodily activity*)", kuid "keha" pole sealjuures mitte inimkeha füüsiline väljendus, vaid 'sotsiaalsete suhete koosmäng' (*ensemble*), moodustades inimese "anorgaanilise keha" (Burkitt 1998: 69, 72; rõhutus liisatud). Mida äsjaöeldu aga filosoofilises mõttes tähendab? Sellele küsimusele püüan alljärgnevalt vastata, jättes konkreetsemad käesoleva artikli temaatika kohased järeldused juba kokkuvõttesse. Täpsemalt pakun esmaseid, katselisi mõttearendusi integreerimaks senise aruteluga (1) Ilyenkovi "mõtleva keha" kontseptsiooni ja (2) tema käsitlust (representatsioonilisest) inimtegevusest ja "ideaalist"¹³ (ideaalvormist). Leian, et selliselt kalibreeritud vaade Ilyenkovi filosoofilisele panusele võimaldab niihästi paremini mõista minu poolt käesolevalt välja pakutud mõisteaparatuuri kui ka rikastada kaasaegseid filosoofilisi ja narratiiviteoreetilisi perspektiive, mis väidavad end juhinduvat materialismist.

Algatuseks tuleks märkida, et ühelt poolt on Ilyenkovi "praktilist" materialismi eristatud "somaatilises" (n-ö toorest) materialismist, mille kohaselt on näiteks mõtlemine üksnes bioloogiline fenomen, algallikaga ajus. Teisalt aga filosoofilisest idealismist, mis näeb mõtet mateeriasst ise- ja eraldiseisvana (vt 'hing', 'mina' [*self*]; mõte kui sotsiaalse vormi, nt keele, abstraheeritav tulem¹⁴) (Maidansky 2014: 134; Levant & Oittinen 2014: vii–viii; vt ka Bakhurst 2008). Ilyenkov, vastuoksa, mõistab inimaju mitte looduse, vaid (inim)kultuuri „tööriistana“ (*tool*) (Maidansky 2005: 290). Nii käsitleb ta inimeste "objektiivset tegevust, sotsiaalset tööd [*social labour*], materjalina [*substance*] kõigiks ideaalfenomenideks", k.a inim mõtteks ja mõtlevaks subjektiks, s.t individiks ehk 'minaks' (keda representeerib tema „naturaalne [*natural*] keha ja psüühe“ [Maidansky 2014: 126]). "Kehaline elu-tegevus [*bodily life-activity*] on mõtte eeltingimuseks" (Zahidi 2018: 101).

Ilyenkovi (mh Spinozast ajendatud) käsitlus tõukub seega järgmisest tuumarusamast: selmet olla talletunud inimintellekti (teadvus kinnistununa füüsilisse organisse nimega aju), on mõte fundamentaalselt seotud ja tihedalt läbipõimunud välise maailmaga, sotsiaalse maailmaga, teiste kehadega ning suhete, praktikate ja tavadega nende vahel. Mõte, argumenteerib Ilyenkov, on "ruumiliselt väljendatud tegevus" (Ilyenkov 1977: 35).¹⁵ "Sarnaselt [keha] laiendusega [*extension*] [--] s.t selle ruumilise [kindlaksmääratuse (*determined*)], konfiguratsiooni ja positsiooniga teiste kehade hulgas [--,] on [mõte] keha omaduseks [*property*], selle olemasolu laadiks [*mode*]" (Ilyenkov 1977: 32, 34). Mõtleva keha olemasolu 'mõtlevana' *ongi mõte*, kuna see on tegevus, mida keha teeb (*ibid.*: 34–35). Pärismaailma materiaalses ruumis mõtlev keha "suunistab [*orient*]" end, mis läbi mõte just "avaldubki üksnes "sotsiaalsete praktikate komplekti kontekstis", olles need kehana varasemalt enda jaoks internaliseerinud" (Burkitt 1998: 72). Ehk kui kokku võtta: "Mõtlev olend [*thing*] pole

mitte indiviid oma ajuga, vaid [inim]kollektiiv, mis idealiseerib materiaalse ja materialiseerib ideaalse” (Levant 2014: 10).

Eelkirjeldatud vaatevinkli kohaselt on mõte seega midagi “elavat” (ja materia kui midagi mõtlevat). See väljendub “avalikus tegevuses [*public activity*] ilmnevas ihulikkuses [*embodiment*]” ehk indiviidide tähendusrikastes suhetes niihästi teiste kui ka objektidega (Burkitt 1998: 72). Siit johtub ka Ilyenkovi artefaktide kontseptsioon, sest artefaktegi iseloomustab ruumajalikus. Ühelt poolt omandavad materiaalsed objektid nagu haamer tähenduse ja täpse otstarbe tegevuses ja hakkavad kehastama spetsiifilist tüüpi praktilist inimtegevust. Teisalt aga on eriti käesoleva artikli seisukohalt oluline märkida, et Ilyenkov käsitleb ka *sõnu kui selliseid* artefaktidena, mõistes nende tähendusi “žestikulaarsetena”, s.t kuuluvat “täpselt samavõrd kehale kui mistahes intellektuaalsele kapatsiteedile [nagu teadvus]” (*ibid.*: 74). Nõnda on sõnadki midagi füüsilist, kuna inimtegevus eksisteerib neis ihulikustatuna ja nad omavad tähendust tänu kasutusele sotsiaalses praktikas. Siit joonistub lisaks välja ka Ilyenkovi arusaam tähendusest, mida Ian Burkitt on kirjeldanud:

elune[vat] mitte [üksnes] *inimeste poolt vormitud objektides, kuna sellest hetkest, mil* [tähendustamis] *protsess käivitub, küllastab* [infuse] *tähendus laia osa keskkonnast. Isegi objektid, mis pole inimeste poolt loodud, saavad tähenduse, nii et me ei ela enam mitte puhtalt füüsilises keskkonnas, vaid* [keskkonnas, mis] *on küllastunud* [saturated] *tähendusest* [sellisel moel, et] *inimestel on võimalik ära tunda oma inimlikkus, eesmärgid ja vajadused isegi kõige inertsemate mitte-inimobjektide puhul.* (Burkitt 1998: 71).¹⁶

Teisisõnu, “sotsiaalsetes praktikates esildub tähendusmaailm [*world of meaning*], ideaal-ilm [*ideal world*], mis end indiviidile ometigi otsekui politseinuia täieliku objektiivsusega teatavaks teeb” (Levant & Oittinen 2014: viii). Nagu filosoofid Alex Levant ja Vesa Oittinen möönavadki, pakub Ilyenkovi ideaalikäsitlus seega omanäolist arusaama “immateriaalsete fenomenide objektiivsusest” (*ibid.*). Seadused, tavad, kunst, keel, kontseptsioonid jpm – “kõik need fenomenid on rangelt võttes ideaalsed. Nad moodustavad eripärase maailma, millesse inimesed sukelduvad ... *sotsiaalsete suhete* maailma, mida kehastavad mitmesugused objektiivsed vormid, laste mänguasjadest templite ja püramiidideni” (Maidansky 2014: 126; rõhutus originaalis; vt ka Levant 2014: 5).

Nõnda sisaldub “ideaali” kontseptsioonis teatav topelt-suhe: “[miski] saavuta[b] tähenduse üksnes siis, kui peegeldub [saab representeeritud] milleski muus ja kui [antud] vahekord suhestub [omakorda millegi kolmandaga]” (Maidansky 2005: 296). Kriitilise tähtsusega oleks siinkohal tähelepanek, et äsjamainitud peegeldus pole “täielikult mentaalne fenomen”, mis pärisust

'kaemusobjektina' hoomata üritab. Vastupidi, Ilyenkov omistab representatsioonifenomenile objektiivse mõõte. Nii asuvad see "samas füüsilises ruumis mateeriaga, mida peegeldab, [milleks on] inimeste tegelik [actual] tegevus" (Levant 2014: 8–9; vt ka Maidansky 2014: 129). Antud peeglianaloogi ongi selgitatud järgmiselt: "Kui peegel peegeldab passiivselt objektide välist poolt, siis ideaalpeegeldus hoomab objekti olemust [the gist], olles [ühtaegu] selle objektiga [teatavaks] tegevuse vormiks [form of activity]" (*ibid.*: 130; rõhutus originaalis).

Lõpuks saaks koos Maidanskyga märkida, et Ilyenkovi ideaalikäsitluse juures tuleb mängu ka just inimesele omane esteetiline tunnetus ja tajus, nt loominguline kujutlusvõime – ehk siis käesolevas artiklis käsitletud temaatika. Nimelt nägi Ilyenkov kunstis kui sellises "kõrgeimate sensoorsete tajuvormide loojat ja arendajat" (*ibid.*: 133; vt ka Bakhurst 2001). Nii märgibki Maidansky Ilyenkovist tõukuvat, et inimese esteetiline areng võimaldab tal "intuitiivselt avastada – eeskätt loogilise analüüsi eelselt – materiaali tuumolemust, mis tavameelte jaoks varjule jääb [ja] tajuda asju sellisena, nagu need on, nende oma substantsi perspektiivilt" (Maidansky 2014: 132–133).

4. Kokkuvõtteks

Hiljutisest "materialistlikust pöördest" kaasaegses (teadvus)filosoofias ja feministlikust kriitikast tõukuvat oli käesoleva artikli eesmärgiks kaaluda hetkel käibivate karakteriga suhestumise ja seonduvatele ihulikustatuse teooriate alternatiive. Võttes aluseks sotsiaalselt tundliku teema nagu pikaajalise telesarja naispeategelase soopõhise ahistamise netifoorumites (kasutades näitena Anna Gunni Skyler White'i sarjast "Halvale tee), väitsin: "materiaalse tõlgenduspraktika" (Mittell) juhtumid tõstavad esile materiaalse päriselu **jätkavust** fiktsionaalsete narratiivide retseptisioonis. Tänu võimalikule sotsiaalselt tundlikule sisule (või tänu säärase sisu omistamisele retseptisiooni käigus) toovad nominaalsed fiktsioonid endaga kaasa elatavad (järel)kajad. Näiteks juhul, kui netimisogüünid võtavad sihtmärgiks mittesallitud naiskarakterit ja asuvad viimasest ajendatuna ahistama ka päriselulist näitlejannat (akt, mis mitte ei sulata neid kaht üheks persooniks, vaid markeerib selliste inimeste päriselulisi, materiaalseid vaateid *naise* kui soolise identiteedi osas üleüldiselt). Seeläbi muutub tõenäolisemaks, et refleksiivse väljenduslikkuse materiaalses elatavas kogemuses leiab aset publiku sotsiaal-materiaalse (ja kogemusliku) reaalsuse lähedane põimumine-lävimine fiktsionaalse reaalsusega ja narratiivsete tegelaskujude 'elatavate elude' ja 'kogemustega'. Siit tõukuvat olengi "narratiivsed tegelaskujud" taasmääratlenud kui narratiivsed *persoonid – ihulikustatud*,

aktiivsed toimijad, keda kogetakse eristuvate teiste inimestena. Sellistena, kes asuvad kogejast (s.o tema teadvusest) väljaspool. Antud alternatiivmõistetiku paremaks hoomamiseks pakkusin filosoofilise taussüsteemina välja nõukogude materialistliku filosoofi Ilyenkovi **ideaalikäsitluse**. “Ideaal” (s.o sotsiokultuuriline representatsioon nagu narratiiv ja käesolevalt narratiivne persoon) on siinkohal määratletav kui nn immateriaalne mateeria, kuna see on valminud inimtegevuse tulemusena. Ehk täpsemalt öeldes: narratiivne persoon on siinkohal käsitatav kui ‘materialiseeritud’ fiktsioon, materiaalne agentsus, keda iseloomustab “eriomane objektiivsus” ja olemasolu “erilises reaalsuses”. Ühelt poolt toimub sääraseste persoonide **pärisustamine** pikaajalise kogukondliku netidiskursuse käigus. Läbi tähendustava *tegevuse*, mille tingib niihästi inimõtte kehasus kui ka sõnade materiaalsus (rääkimata kommenteerimisest ja postitamisest kui otseselt materiaalistest aktidest). Teisalt aga on tegemist persoonidega, kuna (1) neid representeerivad (esitavad) n-ö lihast ja luust näitlejannad-näitlejad; ja (2) nad on mitmesuguste materiaalsete tegevustoimingute (stsenariumid, filmimine jms) loominguks summaks – ehk Ilyenkovi järgi võttes “idealiseeritud mateeriaks”. Nagu alati, on aga ka siinkohal kriitilise tähtsusega edasine empiiriline ja teoreetiline uurimistöö. Ainult nii on võimalik välja pakutud kontseptsioonide ja filosoofilise taustsüsteemi edasiarendamine peenekoeliseks teoreetiliseks tööriistaks (nt integreerides käesolevasse arutellu kaemusi ka argitarkuslikust, pragmaatilisest ja naiivrealistlikust filosoofiast, ökoloogilisest psühholoogiast ja mujalt). Ehkki empiirilise komponendiga netidiskursuste uurimusi fookusega karakteriga suhestumisel juba on (vt eeskätt Sorokin 2018), aitaks edasine uurimistöö rikastada nii narratiivteooriat, filosoofiat, internetikäitumis- ja folklooriuuringuid ja teisi seotud uurimisalasid.

Tänuõnad

Artikli valmimist toetas teadusgrant PUT 1481 “Imaginaarsete narratiivsete stsenaariumite roll kultuuridünaamikas” (1.01.2017–31.12.2020) ja Eesti-uuringute Tippkeskus (TK-145). Olen tänulik konstruktiivse tagasiside eest artikli esmasele versioonile ettekandena Hearing the Voice: Interdisciplinary Voice-Hearing Researchi korraldatud rahvusvahelisel konverentsil “Personification Across Disciplines” (PAD2018) Durhamis (Ühendkuningriigid 2018). Samuti tänan retsensente ja toimetajaid kriitiliste kommentaaride, tähelepanekute ja paranduste eest käesoleva artikli eelmistele versioonidele.

Kommentaariid

- ¹ Arvestades sotsiaalse soo ja ka misogüünia avaldumisvormide variatiivsust (nt trans-misogüünia), pean vajalikuks täpsustada, et käesolevas artiklis on fookuses just cis-sooliste naiste, kes identifitseeruvad oma sünnipärase sooga, ahistamine.
- ² Autoripoolne verbi “jätkama” nimisõnastatud uusvorm [ing. *continuance*, hoidmaks nii (päriselt olemasoleva) jätkavuse kui ka alalhoidmise tähendust, Sorokin 2021].
- ³ Siin ja edaspidi on autor otsustanud soopõhiseid solvanguid esitada hägustatult, kasutades täрни (*).
- ⁴ Erinevalt lugeja- ja vaatajauuringutest kunstlikes laboritingimustes.
- ⁵ Selliseid vihagruppe või -lehti võis veel hiljuti lihtsa otsinguga leida veel mitmeid, nt “Skyler White käigu p*rsse” (“F*ck Skyler White”), “Paha Li*s Skyler” (“Skyler the Bad Bi*ch”), “Skyler White on üks m*rd” (“Skyler White is a bi*ch”) [viimased kolm pole enam leitavad], “Kõik Vihkavad Skylerit” (“Everybody Hates Skyler”) [https://www.facebook.com/EverybodyHatesSkyler/photos/?ref=page_internal (külastatud 12.04.2021)], või “Ametlik Ma VIHKAN Skyler White'i Grupp” (“The Official I HATE Skyler White Group”) [https://www.facebook.com/groups/110796105618166/ (külastatud 12.04.2021)]. Isegi kõnealune stseen iseenesest tekitas selge sõnumiga Facebooki lehe, mis nüüdseks pole küll enam leitav (“Soovin, et Skyler White oleks basseinis ära uppunud” / “I wish Skyler White had drowned in the pool”; vt ka kommentaari 7) Samuti on tagantjärele võimalik jälgida antud tendentsi omaaegset viraaalsust ja multi-platvormsust, kui otsida *hashtagi* #IhateSkylerWhite Twitterist, Instagrammist, Tumblrist ja Redditist. Seega oli tegemist vaieldamatult laiapõhjalise suundmusega ning meemi-postitus ühes Facebooki grupis pole muud kui üks väga paljudest analoogsetest näidetest.
- ⁶ Antud grupp (<https://www.facebook.com/Skyler-is-a-bitch-236842159703367/>) pole enam aktiivne (kontrollitud 12.04.2021). Küll aga vt mõningaid ekraanitõmmiseid nii kõnealusest kui teistest praeguseks kadunud gruppidest siit: <https://ibb.co/album/mVjvyK> (vaadatud 06.07.2021).
- ⁷ Lanser rõhutab nimelt, et narratologia peaks olema vahendiks “sekkumaks lugejaliku panusesse [*cathexis*], [mille kohaselt on] tegelaskujud kui pärisinimesed, mitte kui hoolikalt konstrueeritud märgid paberil” (Lanser 2019: 11). Kuna Lanseri fookuseks on ilukirjandus, jääb aga ebaselgeks, kas tema hinnang laieneks ka audiovisuaalsete narratiivide kogemisele ja kui, siis millistel alustel.
- ⁸ Nii rõhutavadki Gallese (üks teadlastest nn peegelneuronite avastuse taga) ja Guerra rääkides just audiovisuaalsetest teostest, nt kinofilmidest, “*filmi kui elatava keha* ...vaataja keha [ja] filmitegija keha omavahelist koostoimet [*interaction*]” (Gallese & Guerra 2012: 189; rõhutus lisatud). Selline koostoime (või interaktsiooni) määratlus näib aga enda alla haaravat ka tegelaskujude kehad *kui nende poolt elatavad* – s.t publiku poolt selliselt kogetavad –, moodustades nõnda müstifitseeriva metafoori “filmilisest [*filmic*] kehast”. Samas kui “immersiivne suhe” ja “jagatud kaaskehalisus” *tegelaskujudega* olevat võimalik ainult niivõrd, kuivõrd vaataja esmalt “sukeldub” *filmi* “kehasse”. Ehk siis tegelaskuju kehasus välistatakse sootuks (*ibid.*: 197jj; vrd vt ka Sobchack 1991: 186–281).
- ⁹ Minupoolset põhjalikku Smithi argumentide kriitikat vt ka Sorokin (2018: 110–111).

- ¹⁰ Märkigem, et “aktualism” (*viz.* aktuaalne idealism) ja “presentism” on perspektiivid analüütilisest filosoofiast. Artikli lubatud mahtu silmas pidades ma antud seosel aga ei peatu.
- ¹¹ Ilyenkov sattus kiirelt teravasse vastuollu ajakohase käibiva arusaamaga filosoofilisest materialismist. Vastuolud maksid talle lõpuks lektorikoha ja töid kaasa *persona non grata* staatuse. Ilyenkov lõpetas elu enesetapuga. Ilyenkovi teooriate kriitika jääb väljapoole käesolevas artiklis käsitletut, küll aga võib väga põhjaliku ajaloolise ülevaate (alates 1920. aastatest) leida Levant 2014: 10–23; vt ka Guseinov & Lektorsky 2009.
- ¹² Vrd oleks heaks näiteks ühe juhtiva enaktivisti Alva Noë tähelepanek, et “taju ei saa esineda üksnes passiivsete ja seesmistehetsidena” (Noë 2006: 11).
- ¹³ Ilyenkovi käsitluses on “ideaal” midagi immateriaalselt materiaalselt. See ilmneb inimes(t)e sotsiaalse tegevuse läbi (nt töö (*labour*) kui midagi praktiliselt transformatiivset). Nõnda omab ideaal “eripärast objektiivsust [asjasust]” (*peculiar objectivity*) oma “erilise reaalsusega” (*special reality*). Andrey Maidansky määratleb antud seoses “representatsiooni” kui “aktiivset *quid pro quo*-d, kui enese ‘ideaalset postuleerimist’ [*ideal positing*] teisena, ja *vice versa*” (Maidansky 2014: 136; rõhutus originaalis; vt ka Maidansky 2005, 2010).
- ¹⁴ Levant (2014: 7–8) toob siinkohal näiteks “heideggerliku konstruktsiooni”, mille kohaselt “olev avaldub ja eksisteerib üksnes ‘keeles’”.
- ¹⁵ Ilyenkov toob siinkohal analoogi jalgade ja jalutamisega: “Mõtlemine pole mitte tegevuse *tulem* [*product*], vaid *tegevus iseenesest* [*action itself*] selle läbiviimise hetkel, samamoodi nagu näiteks jalutamine on jalgade toimimisviis, mille ‘tulemiks’, nagu selgub, on teatav ära jalutatud ruum. Ja nii ongi.” (Ilyenkov 1977: 35; rõhutatud originaalis).
- ¹⁶ Sarnast mõtet on hiljuti väljendanud ka populaarsust koguva “uus-materialismi” üks juhtteoreetikud Karen Barad, öeldes, et materia ja tähendus eksisteerivad vastastikusel seoses (Barad 2007). Klassikalise filosoofilise materialismi ja eelmainitud uusvormi sisuline vastuseis jääb aga käesoleva artikli põhitemaatikast väljapoole.

Kirjandus

- Alderson-Day, Ben & Bernini, Marco & Fernyhough, Charles 2017. Uncharted features and dynamics of reading: Voices, characters, and crossing of experiences. *Consciousness and Cognition* 49, lk 98–109 (doi: 10.1016/j.concog.2017.01.003).
- Anderson, Jami L. 2014. A Life Not Worth Living. Pierson, David P. (toim). *Breaking Bad. Critical Essays on the Contexts, Politics, Style, and Reception of the Television Series*. Lanham: Lexington Books. Kindle, lk 103–120.
- Barad, Karen 2007. *Meeting the Universe Halfway. Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. Durham, NC.: Duke University Press.
- Babb, Genie 2002. Where the Bodies are Buried: Cartesian Dispositions in Narrative Theories of Character. *Narrative* 10 (3), lk 195–221 (doi: 10.1353/nar.2002.0017).
- Bakurst, David 1991. *Consciousness and Revolution in Soviet Philosophy. From the Bolsheviks to Evald Ilyenkov*. Cambridge & New York: Cambridge University Press (doi: 10.1017/CBO9780511608940).

- Bakhurst, David 2001. Ilyenkov on Aesthetics: Realism, Imagination, and the End of Art. *Mind, Culture, and Activity* 8 (2), lk 187–199 (doi: 10.1207/S15327884MCA0802_05).
- Bakhurst, David 2008. Minds, Brains and Education. *Journal of Philosophy of Education* 42 (3–4), lk 415–432 (doi: 10.1111/j.1467-9752.2008.00645.x).
- Blake, Charlie & Haynes, Patrice 2014. Something in the Air: an introduction to immanent materialisms and the unbounded earth. *Angelaki: Journal of the Theoretical Humanities* 19 (1), lk 1–11 (doi: 10.1080/0969725X.2014.920630).
- Bou-Franch, Patricia 2014. An Introduction to Language Aggression against Women. *Journal of Language Aggression and Conflict* 2 (2), lk 177–181 (doi: 10.1075/jlac.2.2.00int).
- Bui, Hoai-Tran 2015. Paul Feig slams 'Ghostbusters' haters' 'misogyny and insults'. *USA Today, Life*, 25. September (<https://eu.usatoday.com/story/life/entertainment/2015/09/25/paul-feig-slams-ghostbusters-haters-misogyny-and-insults/72802648/> – 12. juuli 2021).
- Burkitt, Ian 1998. Bodies of Knowledge: Beyond Cartesian Views of Persons, Selves and Mind. *Journal for the Theory of Social Behavior* 28 (1), lk 63–82 (doi: 10.1111/1468-5914.00063).
- Caracciolo, Marco 2014. *The Experientiality of Narrative: An Enactivist Approach*. Narratologia 43. Berlin & Boston: de Gruyter (doi: 10.1515/9783110365658).
- Caracciolo, Marco 2016. *Strange Narrators in Contemporary Fiction. Explorations in Readers' Engagement with Characters*. Lincoln ja London: University of Nebraska Press (doi: 10.2307/j.ctt1gr7dkd).
- Caracciolo, Marco 2019. Ungrounding Fictional Worlds. An Enactivist Perspective on the “Worldlikeness” of Fiction. Bell, Alice & Ryan, Marie-Laure (toim). *Possible Worlds Theory and Contemporary Narratology*. Lincoln & London: UP Nebraska, lk 113–131.
- Caracciolo, Marco & Guédon, Cécile & Kukkonen, Karin & Müller, Sabine 2017. The Promise of an Embodied Narratology: Integrating Cognition, Representation and Interpretation. Hansen, Per Krogh & Pier, John & Roussin, Philippe & Schmid, Wolf (toim). *Emerging Vectors of Narratology*. Berlin ja Boston: de Gruyter, lk 435–459 (doi: 10.1515/9783110555158-021).
- Crippen, Matthew 2017. Embodied Cognition and Perception: Dewey, Science and Skepticism. *Contemporary Pragmatism* 14 (2017), lk 112–134 (doi: 10.1163/18758185-01401007)
- de Fina, Anna & Perrino, Sabina 2017. Introduction. Storytelling in the digital age: New challenges. *Narrative Inquiry* 27 (2), lk 209–216 (doi: 10.1075/ni.27.2.01def).
- Dewey, John 1929. *Experience and Nature*. London: George Allen & Unwin.
- Drakett, Jessica & Rickett, Bridgette & Day, Katy & Milnes, Kate 2018. Old jokes, new media – Online sexism and constructions of gender in Internet memes. *Feminism & Psychology* 28 (1), lk 109–127 (doi: 10.1177/0959353517727560).
- Faucette, Brian 2014. Taking Control: Male Angst and the Re-Emergence of Hegemonic Masculinity in Breaking Bad. Pierson, David (toim). *Breaking Bad. Critical Essays on the Contexts, Politics, Style, and Reception of the Television Series*. Lanham: Lexington Books. Kindle, lk 73–86.

Foxwell, John & Alderson-Day, Ben & Fernyhough, Charles & Woods, Angela 2020. 'I've learned I need to treat my characters like people': Varieties of agency and interaction in Writers' experiences of their Characters' Voices. *Consciousness and Cognition* 79, lk 1–14 (doi: 10.1016/j.concog.2020.102901).

Gagliardone, Iginio & Gal, Danit & Alves, Thiago & Martinez, Gabriela 2015. *Countering Online Hate Speech*. UNESCO.

Gallese, Vittorio & Guerra, Michele 2012. Embodying movies: Embodied simulation and film studies. *Cinema: Journal of Philosophy and the Moving Image* 3, lk 183–210 (http://static1.1.sqspcdn.com/static/f/906805/21523942/1357327964637/3_Gallese_Guerra.pdf – 12. juuli 2021).

Gunn, Anna 2013. I Have a Character Issue. *The New York Times*, Opinion, 23 August (<https://www.nytimes.com/2013/08/24/opinion/i-have-a-character-issue.html> – 12. juuli 2021).

Guseinov, Abdusalam A. & Lektorsky, Vladislav A. 2009. Philosophy in Russia: History and Present State. *Diogenes* 56 (2–3), lk 3–23 (doi: 10.1177/0392192109343635).

Hine, Christine 2015. *Ethnography for the Internet. Embedded, Embodied and Everyday*. London jt: Bloomsbury.

Hänel, Hilkje C. 2018. What Is a Sexist Ideology? Or: Why Grace Didn't Leave. *Ergo: An Open Access Journal of Philosophy* 5 (34) (doi: 10.3998/ergo.12405314.0005.034).

Ilyenkov, Evald 1977. *Dialectical Logic. Essays on Its History and Theory*. Moscow: Progress Publishers.

Ilyenkov, Evald 2009. *The Ideal in Human Activity*. Toimetanud Mike Cole. Pacifica, CA.: Marxists Internet Archive.

Ilyenkov, Evald 2014. Dialectics of the Ideal. Levant, Alex & Oittinen, Vesa (toim). *Dialectics of the Ideal. Evald Ilyenkov and Creative Soviet Marxism*. Leiden & Boston: Brill, lk 25–78.

Ilyenkov, Evald. 2018. *Intelligent Materialism. Essays on Hegel and Dialectics*. Toimetanud ja tõlkinud Evgeni V. Pavlov. Leiden & Boston: Brill.

Joy, Stuart. 2017. Sexual violence in serial form: Breaking Bad habits on TV. *Feminist Media Studies* 19 (1), lk. 118–129.

Knappett, Carl & Malafouris, Lambros 2008. *Material Agency. Towards a Non-Anthropocentric Approach*. New York: Springer (doi: 10.1007/978-0-387-74711-8).

Lanser, Susan S. 1986. Toward a Feminist Narratology. *Style* 20 (3), lk 341–363.

Lanser, Susan S. 2015. Toward (a Queerer and) More (Feminist) Narratology. Warhol, Robyn & Lanser, Susan S. (toim). *Narrative Theory Undound. Queer and Feminist Interventions*. Columbus: Ohio State University Press, lk 23–42 (doi: 10.2307/j.ctv8j6sv).

Lanser, Susan S. 2019. The (Ir)Relevance of Narratology. Chihai, Matei & Rennhak, Katharina (toim). *Relevance and Narrative Research*. Lanham & Boulder & New York & London: Lexington Books, lk 3–18.

- Levant, Alex 2014. E. V. Ilyenkov and Creative Soviet Marxism: An Introduction to *Dialectics of the Ideal*. Levant, Alex & Oittinen, Vesa (toim). *Dialectics of the Ideal. Evald Ilyenkov and Creative Soviet Marxism*. Leiden & Boston: Brill, lk 1–23.
- Levant, Alex 2017. Smart Matter and the Thinking Body: Activity Theory and the Turn to Matter in Contemporary Philosophy. *stasis* 5 (2). *Antiquity and Modernity of Soviet Marxism*, lk 248–264 (doi: 10.33280/2310-3817-2017-5-2-248-264).
- Levant, Alex & Oittinen, Vesa 2014. Foreword. Levant, Alex ja Oittinen, Vesa (toim). *Dialectics of the Ideal. Evald Ilyenkov and Creative Soviet Marxism*. Leiden & Boston: Brill, lk vii–xi.
- MacKinnon, Catharine A. 1996. *Only Words*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Maidansky, Andrey 2005. Metamorphoses of the Ideal. *Studies in East European Thought* 57 (3), lk 289–304 (doi: 10.1007/s11212-005-1413-3).
- Maidansky, Andrey 2010. Ascent Toward the Ideal. *Russian Studies in Philosophy* 48 (4), lk 63–75 (doi: 10.2753/RSP1061-1967480403).
- Maidansky, Andrey 2014. Reality of the Ideal. Levant, Alex & Oittinen, Vesa (toim). *Dialectics of the Ideal. Evald Ilyenkov and Creative Soviet Marxism*. Leiden & Boston: Brill, lk 125–143.
- Maidansky, Andrey & Oittinen, Vesa (toim) 2015. *The Practical Essence of Man. The 'Activity Approach' in Late Soviet Philosophy*. Historical Materialism Book Series 108. Leiden & Boston: Brill.
- Manne, Kate 2017. *Down Girl. The Logic of Misogyny*. New York: Oxford University Press.
- Margolin, Uri 2010. From Predicates to People like Us. Kinds of Readerly Engagement with Literary Characters. Eder, Jens & Jannidis, Fotis & Schneider, Ralf (toim). *Characters in Fictional Worlds: Understanding Imaginary Beings in Literature, Film, and Other Media*. Berlin & Boston: de Gruyter, lk 400–415 (doi: 10.1515/9783110232424).
- Massanari, Adrienne 2015. #Gamergate and The Fapping: How Reddit's algorithm, governance, and culture support toxic technocultures. *New Media & Society* 19 (3), lk 329–346 (doi: 10.1177/1461444815608807).
- Matravers, Derek 2014. *Fiction and Narrative*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- McClintock, Laura 2015. Serious games & GamerGate: The myth of an online egalitarian utopia. Petray, Theresa & Stephens, Anne (toim). *Proceedings of the Australian Sociological Association Conference, Cairns, 23–26 November*, lk 43–49.
- McCullough, Malcolm 2013. *Ambient Commons: Attention in the Age of Embodied Information*. Cambridge, Mass. & London, England: MIT.
- McGowan, Mary K. 2019. *Just Words. On Speech and Hidden Harm*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Medina, José 2013. An Enactivist Approach to the Imagination: Embodied Enactments and 'Fictional Emotions'. *American Philosophical Quarterly* 50 (3), lk 317–335 (<https://www.jstor.org/stable/24475354> –12. juuli 2021).

Misogüünia = Misogyny (n.). *Etymonline* (<https://www.etymonline.com/word/misogyny> – 12. juuli 2021).

Mittell, Jason 2015. *Complex TV. The Poetics of Contemporary Television Storytelling*. New York & London: New York University Press.

Morrison, Toni 2010 [1993]. Noble Prize Lecture. Ellis, Catherine & Drury Smith, Stephen (toim). *Say It Loud! Great Speeches on Civil Rights and African American Identity*. The New Press.

Nisbett, Gwendelyn S. 2018. Don't Mess with My Happy Place: Understanding Misogyny in Fandom Communities. Vickery, Jacqueline Ryan & Everbach, Tracy (toim). *Mediating Misogyny. Gender, Technology, and Harassment*. Cham: Palgrave Macmillian, lk 171–188 (doi: 10.1007/978-3-319-72917-6_9).

Nöe, Alva 2006. *Action in Perception*. Cambridge, Mass: MIT.

Pier, John 2014. Why Narratology? *nalans: Narrative and Language Studies. A Biannual Journal* 2 (2), lk 1–10.

Pierson, David P. 2014. Breaking Neoliberal? Contemporary Neoliberal Discourses and Policies in AMC's Breaking Bad. Pierson, David (toim). *Breaking Bad. Critical Essays on the Contexts, Politics, Style, and Reception of the Television Series*. Lanham: Lexington Books, lk 15–32.

Richardson-Self, Louise 2018. Woman-Hating: On Misogyny, Sexism, and Hate Speech. *Hypatia. A Journal of Feminist Philosophy* 33 (2), lk 256–272 (doi: 10.1111/hypa.12398).

Rowles, Dustin 2013. 'Breaking Bad' Creator Vince Gilligan Calls Skyler White Haters Misogynists, 'Plain and Simple'. *Uproxx*, 14. mai (<https://uproxx.com/tv/vince-gilligan-skyler-white/> – 12. juuli 2021).

Ryan, Marie-Laure 2014. Story/Worlds/Media: Tuning the Instruments of a Media-Conscious Narratology. Ryan, Marie-Laure & Thon, Jan-Nöel (toim). *Storyworlds across media: toward a media-conscious narratology*. Lincoln & London: University of Nebraska Press, lk 25–49.

Schwarz-Friesel, Monika 2015. Using Language as a Weapon: Verbal Manifestations of Contemporary Anti-Semitism. Schulze, Rainer & Pishwa, Hanna (toim). *The Exercise of Power in Communication*. Cham: Palgrave Macmillian, lk 161–183.

Smith, Murray 2011. On the Twofoldness of Character. *New Literary History* 42 (2), lk 277–294 (doi: 10.1353/nlh.2011.0022).

Smith, Murray 2017. *Film, Art, and the Third Culture. A Naturalized Aesthetics of Film*. Oxford, UK: Oxford University Press (doi: 10.1093/acprof:oso/9780198790648.001.0001).

Smith, Murray 2019. Foreword: consorting with characters. Riis, Johannes & Taylor, Aaron (toim). *Screening Characters: Theories of Character in Film, Television, and Interactive Media*. New York & London: Routledge, lk xi–xviii.

Sobchack, Vivian 1991. *The Address of the Eye: A Phenomenology of Film Experience*. Princeton, NJ.: Princeton University Press (doi: 10.2307/j.ctvzsmfbq).

Sorokin, Siim 2018. *Character Engagement and Digital Community Practice: A Multidisciplinary Study of "Breaking Bad"*. PhD dissertatsioon. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Sorokin, Siim 2019a. Paradoxical Everyday Imaginaries? Realitization, Narrative Persons and Common Sense Making in Digitally Communicated Engagement of Breaking Bad. Voolaid, Piret & Babič, Saša (toim). *Variation in folklore and literature*. Newcastle upon Tyne & Barcelona & Berlin: Cambridge Scholars Publishing, lk 175–200.

Sorokin, Siim 2019b. Paradoksaalsed igapäevakujut(1)used? Narratiivsed persoonid, pärisustamine ja “Halvale teele”. *Mäetagused* 73, lk 121–146 (doi: 10.7592/MT2019.73.sorokin).

Sorokin, Siim 2021. Ettekanne “A Note on Digital Character Engagement and Materiality of Representations: The Case of Breaking Bad’s Skyler White and Online Misogyny” rahvusvahelisel ISSN konverentsil (mai, toimus virtuaalselt).

Sorokin, Siim dat-ta. Article Review on Murray Smith’s “On the Two-foldness of Character” (2011). *Academia.edu* (https://www.academia.edu/12253269/Article_review_of_Murray_Smiths_On_the_Two_foldness_of_Character_2011_ – 12. juuli 2021).

Zahidi, Karim 2018. How to Leave Descartes Behind. On the Relevance of Marxism for Post-Cartesian Philosophy of Mind. *Epistemology & Philosophy of Science* 55 (3), lk 91–105 (doi: 10.5840/eps201855351).

Waldron, Dara dat-ta. ‘Living with Walt’: Situational and (Psycho)Pathological ‘Evil’ in AMC’s Breaking Bad. *Academia.edu* (https://www.academia.edu/12957687/_Living_with_Walt_Situational_and_Psycho_Pathological_Evil_in_AMC_s_Breaking_Bad – 12. juuli 2021).

Yus, Francisco 2019. Multimodality in Memes: A Cyberpragmatic Approach. Bou-Franch, Patricia & Garcés-Conejos Blitvich, Pilar (toim). *Analyzing Digital Discourse*. Cham: Palgrave Macmillan, lk 105–131 (doi: 10.1007/978-3-319-92663-6_4).

Summary

Character engagement, online misogyny, and the materiality of representations: Some follow-up thoughts on the reception of *Breaking Bad*

Siim Sorokin

Research Fellow in Culture Studies
Institute of Cultural Research
University of Tartu
siim.sorokin@ut.ee

Keywords: affirmative character ontology, anti-idealism, *Breaking Bad*, continuance, embodiment, materialist theory of character, materiality of representations, narrative person, online misogyny, realitization

The present multidisciplinary theoretical article develops its focal line of argument gradually. At first, feminist and narrative theory are consulted; after that, some treatments in the philosophy of mind are discussed. The latter’s correlative relationship with the

recent “materialist turn” in philosophy affords to propose a tentative alternative to the current and universally accepted approaches to the (fictional) character much indebted to philosophical idealism. This latter observation also determines the broad – some might argue seemingly overtly complicated – theoretical reach of the article. However, its timely point of departure – the online misogynistic abuse in fan discussions directed at *Breaking Bad*’s Skyler White and the actress Anna Gunn –, enables to cast the issue of character engagement in necessarily broad terms, disciplinarily speaking. Be it in the context of different scientific disciplines or as the crucial vertebra connecting them, whilst also suggesting far-reaching philosophical implications. This kind of engagement, and especially its expression in online discourse, provides an impetus to inquire about the peculiarities of the human mind and the operation of human thought. Therefore, the present article zooms in on the conventionally understood binary relationship between “fiction” and “reality”, sketching appropriate terminology (**continuance, narrative person, realitization**) and theoretical framework (inspired, in part, by the Soviet school of philosophical Activity Theory) to help explain the human proclivity to treat characters in naïve realist terms, i.e., as real people. The central research question is as follows: what kind of ramifications can be detected for the conceptualization of character (and narrative) engagement from a particular kind of value-laden reception (like the forms of digital misogyny that emerged in the context of *Breaking Bad*’s reception)?

Siim Sorokin (PhD, Tartu Ülikool, Kultuuriuuringute Instituut) on kultuuriuuringute teadur ja uurimisgrupi Narratiiv, Kultuur, ja Kognitsioon (NCC) liige (uurimisgrupi juht: prof. dr. Marina Grišakova): <https://ncc.ut.ee>). Sorokini peamiseks uurimisalaks on tähendustamisdiskursused netikogukondades (tegelaskujuga suhestumine välispidise ja anti-idealistliku teadvusfilosoofia vaatevinklist; narratiivne plottimine vandenõuteoretiseerimispraktikates multidistsipinaarsest vaatenurgast). Sorokin on avaldanud kaastöid hinnatud kohalikes teadusajakirjades, rahvusvahelistes toimetatud kogumikes ja kaastööd rahvusvahelistes ajakirjades (nt *Popular Inquiry*, 2021) on ilmunas. Sorokin tegeleb ka oma monograafia kontseptualiseerimisega (digitaalsed plottimispraktikad).

Siim Sorokin (PhD, Institute of Cultural Research, University of Tartu) is a Research Fellow in Culture Studies and a member of the research group *Narrative, Culture, and Cognition* (NCC) (PI: Prof. Dr Marina Grishakova; <https://ncc.ut.ee>). His main research field involves online discourses of sense-making in social media communities (character and person engagement through the lens of externalist (and anti-idealist) philosophies of mind; multidisciplinary perspective on narrative plotting in the practices of conspiracy theorizing). Sorokin has published in high-profile national journals, edited volumes with international pedigree and has articles forthcoming in international journals. He is in the process of conceptualizing his monograph on digital plotting practices.